



MOBBNINGSFÖREBYGGANDE ARBETE INOM SMÅBARNSTOSTRAN

Att utarbeta en handlingsplan för att
förebygga och ingripa i mobbning

Maria Stoor-Grenner | Laura Kirves

MOBBNINGSFÖREBYGGANDE ARBETE INOM SMÅBARNSTOSTRAN

Att utarbeta en handlingsplan för att
förebygga och ingripa i mobbning

Maria Stoor-Grenner | Laura Kirves

Utgivare:

Folkhälsan
Paasikivigatan 4
00250 Helsingfors
www.folkhalsan.fi

Mannerheims Barnskyddsförbund
Andra Linjen 17
00530 Helsingfors
www.mll.fi

Tack till

FD Märta Sandvik, PK Sara Sundell, PM Sylvia Tast, Personalen vid Böle daghem,
Solbackens daghem och Verksamhetsenheten i Kivistö/Daghemmet Maitorppa

samt

styrgruppen för projektet Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern:
socialråd Martti Lähteinen

konsulterande tjänsteman Merja Söderholm, Social- och hälsovårdsministeriet
specialforskare, PeD Liisa Heinämäki, THL

professor Maili Pörhölä, Jyväskylä universitet

utbildningsråd Kristiina Laitinen, Utbildningsstyrelsen

lektor, FD Märta Sandvik, Enheten för barnpedagogik, Åbo Akademi

generalsekreterare Mirjam Kalland, MBF

programchef Marie Rautava, MBF

avdelningschef Gun Andersson, Folkhälsan

Ombrytning: Christian Willför/ADD

Foto: iStockphoto

Tryck: Fram

ISBN 978-952-5641-38-7

 folkhälsan



MANNERHEIMS
BARNSKYDDSFÖRBUND

Förord

I Finland är det vanligt att båda föräldrarna till barn under skolåldern förvärvsarbetar. Även om största delen av barnen sköts hemma under de första tre åren, återgår en del föräldrar till arbetslivet när barnet är omkring ett år gammalt och majoriteten av föräldrarna senast när barnet fyller tre år. Således är frågan om dagvårdens kvalitet väsentlig med tanke på finländska barns utveckling.

Denna publikation behandlar en mycket viktigt kvalitetsfaktor: barnets rätt till en trygg grupp och vänskapsförhållanden inom dagvården. Publikationen är en del av Mannerheims Barnskyddsförbunds och Folkhälsans projekt Förebyggande av mobbning bland barn under skolåldern. Frågan är viktig, eftersom det i dagvården är möjligt att stöda barnets sociala utveckling. I en barngrupp av lämplig storlek ges barnet möjligheter att lära sig sociala färdigheter och att ta hänsyn till andra. Barnet kan lära sig att bemöta barn från många olika familjer och kulturer. Barn bildar ofta sina första vänskapsförhållanden på daghemmet, och dessa förhållanden är ibland livslånga. Barn behöver dock en vuxens närvaro, stöd och vägledning – ett barn i daghemsåldern klarar sig inte på egen hand.

En kvalitativt god dagvård innebär att barnet har ett tryggt och varmt förhållande till en vuxen och att barnet också känner sig tryggt i gruppen. I problemsituationer kan barnet ty sig till en bekant skötare, som är omtänksam och empatisk. Skötaren ingriper aktivt i mobbningsituationer och daghemmet skapar enkla regler för samvaro samt hjälper barnet att beakta dessa. Personalen arbetar aktivt för att varje barn ska vara en uppskattad medlem av sin grupp och att inget barn ska lämnas ensamt. Barnens vänskapsförhållanden respekteras. Personalen är också aktivt i kontakt med barnens föräldrar. I en trygg miljö leker, lär sig och utvecklas barnet. Barnet kan träna sina sociala och kognitiva färdigheter och skapa vänskapsförhållanden. Ömsesidiga och jämlika vänskapsförhållanden skyddar barnet mot mobbning, stärker barnets välbefinnande och stöder barnets utveckling ända fram till vuxen ålder.

På styrgruppens vägnar vill jag rikta ett varmt tack till Social- och hälsovårdsministeriet och i synnerhet till minister Paula Risikko och socialråd Martti Lähteinen för att de startat och finansierat projektet. Jag vill också varmt tacka projektets styrgrupp samt alla de daghem som deltagit och alla barn som gav oss unik information om mobbning ur ett litet barns synvinkel – deras insats har haft en stor betydelse för det här projektet.

Mirjam Kalland
generalsekreterare, styrgruppens ordförande

Innehållsförteckning

Inledning	1
------------------------	----------

DEL I – MOBBNING OCH SMÅBARNSFOSTRAN

1. Mobbing bland barn före skolåldern	3
1.1 Definition av mobbing, vad är mobbing?.....	3
1.2 Skillnaden mellan mobbing och konflikter	4
1.3 Hur kan mobbing se ut?	5
1.4 Hur vanligt är mobbing i daghem?.....	7
1.5 Könsskillnader och åldersskillnader vid mobbing.....	8
1.6 Gruppdynamikens betydelse vid mobbing	8
1.7 Var och när förekommer mobbing?.....	9
2. Utgångspunkter för förebyggande av mobbing	9
2.1 Vad innebär förebyggande av mobbing inom småbarnsfostran?.....	10

DEL II – ATT UTARBETA EN HANDLINGSPLAN FÖR ATT FÖREBYGGA OCH INGRIPA I MOBBNING

1. Värdegrundsdiskussioner och synen på mobbing.....	13
2. Att upptäcka och känna igen mobbing	18
3. Att ingripa i och hantera mobbningsituationer	20
4. Mobbningsförebyggande arbete.....	23
4.1 En trygg atmosfär	23
4.2 Sociala och emotionella färdigheter.....	24
4.2.1 Att upptäcka och känna igen barn som blir avvisade	27
4.2.2 Barn som betar sig aggressivt.....	29
4.2.3 Barn som är blyga och drar sig undan	31
4.3 Observera, leda och delta i leken	33
4.4 Beteende- och moralfostran	35
4.5 Att stärka barns självkänsla	36
4.6 Barnens delaktighet	40
4.7 Att främja jämställdhet	43

5. Föräldrasamarbete.....	46
5.1 Mobbning som tema för daghemmets föräldrakväll	49
6. Utvärdering och dokumentation	51
6.1 Utvärdering av planen.....	51
6.2 Dokumentation av mobbningsfallen	52
6.3 Att uppdatera och sprida information om handlingsplanen	53
6.4 Fortbildning.....	53
7. Bilagor	54
BILAGA 1: Modell för hur en antimobbningsplan kan se ut	54
BILAGA 2: Solbackens daghems handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbing.....	58
BILAGA 3: Böle daghems handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbing.....	61
Bilaga 4: Verksamenheten i Kivistö/ Maitorpan päiväkotis (daghemmet i Majtorp) handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbing	64
BILAGA 5: Emotionell vägledning	67
BILAGA 6: Grupptheraplay	68
Källor	69

Inledning

Mobbning är något som inte enbart förekommer i skolan. Även små barn och daghemspersonal berättar att motsvarande saker händer på daghem. Inom småbarnsfostran har man däremot inte tidigare fäst tillräckligt med uppmärksamhet vid beteenden och handlingar som kan klassas som mobbning eller så har begreppet mobbning inte använts om det. Eftersom rötterna till mobbning kan hittas redan i små barns beteenden borde satsningarna på förebyggande arbete vara större inom småbarnsfostran. Mobbing är en del av en större problematik i relationen mellan jämnåriga som kan leda till socialt utanförskap om ingen ingriper.

Denna publikation är en del av projektet Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern, som finansieras av Social- och hälsovårdsministeriet och förverkligas av Folkhälsan och Mannerheims Barnskyddsförbund (2009–2010). Inom projektet har tidigare utredningen *Mobbar även små barn?* publicerats. Utredningen gav kunskap om mobbning som fenomen inom dagvården i Finland. I utredningen beskriver barn, föräldrar och daghemspersonal vad de anser att mobbning är. En viktig slutsats var att det mobbningsförebyggande arbetet bör inledas redan inom småbarnsfostran och att en handlingsplan för ingripande i och förebyggande av mobbning bör ingå som en del av såväl den nationella, kommunala som den enhetsspecifika planen för småbarnsfostran.

Mobbning påverkar barnets utveckling och uppväxt på ett genomgripande sätt. Det är viktigt att förebygga mobbning, eftersom undersökningar visar att mobbning har allvarliga och långtgående konsekvenser. Mobbing påverkar inte enbart den som blir utsatt för mobbning eller den som utsätter andra för mobbning negativt, utan också de övriga barnen i den grupp där mobbningen sker kan uppleva situationen som hotfull och otrygg. Mobbing skadar både offrets och mobbarens kamratförhållande och försvarar också senare i livet deras förmåga att fästa sig vid nya kamrater (Pörhölä 2008). Forskning visar att barn och unga som blivit mobbade har svagare självkänsla, är nedstämnda, har ångest och till och med självdestruktiva tankar. Barn som mobbar andra har en förhöjd risk att begå brott senare i livet eller fortsätta att mobba som vuxna om ingen ingriper i det negativa beteendet (Sourander m.fl. 2009).

Inom småbarnsfostran bedrivs det redan en hel del mobbningsförebyggande arbete. Daghemmets värdegrund baserar sig på konventionen om barns rättigheter, som poängterar förbud mot diskriminering och ställer krav på ett jämlikt bemötande. Dessutom betonas barnets rätt till trygga människorelationer, rätten till en bekant och trygg miljö och förutsättningar för lek och samvaro. Förebyggande av och ingripande i mobbning är en förutsättning för en högklassig småbarnsfostran, men är även oundgängliga för det enskilda barnets utveckling. Det gäller oavsett om det handlar om den mobbade, mobbaren eller de barn som blivit vittnen till mobbningen. Ett målmedvetet förebyggande arbete har långtgående positiva följder för barnens välbefinnande och skolgång.

Det finns inte ett enda sätt eller en rätt metod för hur man ska förebygga eller ingripa i mobbning som skulle passa i alla situationer. Avgörande för att arbetet ska lyckas är att alla vuxna som finns i barnets omgivning förbinder sig till och deltar i det mobbningsförebyg-

gande arbetet. Det viktiga är att arbetet är medvetet och systematiskt. Det underlättas av att man utarbetar en handlingsplan för hur daghemmet ska gå till väga för att förebygga och ingripa i mobbning.

Då man diskuterar mobbning är det viktigt att försöka undvika att stämpla enskilda barn. Orsakerna till mobbning måste ses ur ett vidare perspektiv och förebyggande av mobbning måste vara en gemensam angelägenhet för hela det nätverk som omger barnet. De vuxnas förhållningssätt och agerande har en central betydelse. Att stärka barns delaktighet och känsla av gemenskap är centrala förebyggande principer och målet är att alla barn ska få gynnsamma och positiva erfarenheter av att fungera tillsammans med andra människor.

Publikationen *Mobbningsförebyggande arbete inom småbarnsfostran* är avsedd som stödmaterial för ingripande i och förebyggande av mobbning för dem som arbetar praktiskt inom pedagogiska yrken samt för instanser som styr småbarnsfostran. I den första delen av publikationen beskriver vi mobbning som fenomen bland små barn och lyfter fram varför ett systematiskt mobbningsförebyggande arbete är viktigt inom småbarnsfostran. I den andra delen beskriver vi vad mobbningsförebyggande innebär och hur daghem kan gå tillväga för att göra upp och utveckla en handlingsplan för att ingripa i och förebygga mobbning. Målet med detta material är inte att skapa en färdig modell som alla daghem kan använda utan i stället lyfta fram exempel på hur det förebyggande arbetet kan bedrivas så att det blir en del av daghemmets vardag. Vi tror att metoderna och redskapen för att ingripa i mobbning finns inom varje arbetsgemenskap. Avgörande för ett gott förebyggande arbete är att man blir medveten om mobbning som fenomen och aktivt tar ställning till att arbeta för att förebygga och ingripa i mobbning.

DEL I – MOBBNING OCH SMÅBARNSFOSTRAN

1. Mobbning bland barn före skolåldern

Det finns lite forskning om mobbning i daghem. I Finland berör endast några pro gradu-avhandlingar detta tema. Även internationellt finns det endast ett fåtal forskare som studerat fenomenet närmare. Dessa undersökningar, bl.a. i Schweiz (Alsaker & Nägele 2008; Perren 2000; Alsaker & Valkanover 2001) och i USA (Kochenderfer & Ladd 1999), visar att mobbning redan förekommer bland barn före skolåldern.

Enligt den norska forskaren Helgesen (2010) är mobbning ett kontroversiellt och lite tabubelagt tema då det gäller barn som ännu inte börjat skolan. Helgesens undersökningar (2006, 2010) visar att det finns ett visst motstånd bland pedagoger att se att även små barn kan mobba varandra. I Sverige har alla daghem och skolor skyldighet att enligt lag utarbeta likabehandlingsplaner för att motverka diskriminering och mobbning (SFS 2008: 567). I Finland har man börjat diskutera mobbning i daghem först under det senaste året.

Den forskning som bedrivits om mobbning i daghem visar att mobbning även förekommer bland små barn och att de beteenden som förekommer till stor del liknar de beteenden som förekommer vid mobbning i skolan. Den schweiziska forskaren Perren (2000) betonar att mobbning bland små barn är ett problem som bör tas på allvar. Perrens undersökningar visar att konsekvenserna av mobbning i daghem är ensamhet, försvagad självkänsla och obehag för att börja skolan. Det visade sig att de barn som mobbar andra i daghemmet trots mobbningen hade många kamrater i gruppen och fick endast lite negativ respons på sitt destruktiva beteende. Perren anser att mobbning är ett inlärt beteende som fortsätter om barnet får positiv förstärkning. Barnets känsla av makt och kontroll förstärker i sig själv beteendet, men även kamraternas uppskattning. Därför kommer inte den som mobbar att upphöra med sitt beteende utan aktiv hjälp från vuxna.

1.1 Definition av mobbning, vad är mobbning?

Mobbning är ett begrepp som alla gånger inte är så lätt att definiera eftersom det kan ha så varierande innebörd för olika individer. Eftersom majoriteten av den forskning som gjorts om mobbning bedrivits inom skolan eller arbetslivet har definitionen för vad mobbning är skapats utifrån dessa arenor. Ofta har forskningen även baserats på stora enkätundersökningar där mobbning som fenomen undersökts utgående från fasta definitionskriterier. Det innebär att man i undersökningen först definierat vad mobbning är och därefter bett eleverna uppskatta om de eller någon annan upplevt sådant i skolan. Fördelen med sådana undersökningar är att resultaten lättare kan jämföras med andra undersökningar om mobbning eller med mobbningsundersökningar från andra länder. Få studier som gjorts bygger däremot på barns och ungas egen förståelse för vad mobbning är. Risken är att många sådana beteenden som av barnen upplevs som kränkande och sårande faller utanför den mobbningsdefinition som forskare fastställt.

En av de mest allmänt använda definitionerna av mobbning som används inom skolan är Olweus (1973) definition:

”En person är mobbad när han/hon, upprepade gånger och under en viss tid blir utsatt för negativa handlingar från en eller flera personer.”

Salmivalli (2003), som forskat kring mobbning i Finland, definierar i sin tur mobbning på följande sätt:

”Mobbning är ett aggressivt beteende med vilket man gör någon illa fysiskt eller psykiskt och att handlingarna är återkommande, avsiktliga och riktar sig mot en försvarslös.”

Att beteenden ska ske under upprepade tillfällen, vara avsiktliga och rikta sig mot en försvarslös kan sägas karaktärisera den rådande diskursen om mobbning. Hamarus (2006) lyfter även fram att enstaka påhopp kan skapa rädsla hos offret om att i framtiden bli utsatt för mobbning. Därför ställer hon sig kritisk till att negativa handlingar bör ske under upprepade tillfällen för att kunna klassas som mobbning. Om beskrivningen av vad som är mobbning är för snäv finns risken att många beteenden som upplevs som kränkande och sårande av den enskilda individen, och som kan ha långsiktiga följder, inte uppmärksammas. Då det kommer till mobbning och små barn blir även frågan om medvetenhet och avsikt med det negativa beteendet lite mer problematisk. Det är svårt att avgöra när små barn blir medvetna om att deras handlingar kan skada och såra andra.

Syftet med utredningen *Mobbar även små barn?*, som gjordes av Folkhälsan och Mannerheims Barnskyddsförbund, var att öka förståelsen för vad små barn i daghemsåldern upplever som kränkande och sårande. Vad upplever de som mobbning? Dessutom tillfrågades barnens föräldrar och pedagoger om deras förståelse av mobbning i daghem. Mobbning bland barn före skolåldern visade sig enligt materialet vara ett mycket liknande fenomen som mobbning i skolan. Daghemmets personal och barnen beskrev fenomenet på liknande sätt, medan föräldrarna förhöll sig mera skeptiska till om det förekommer mobbning redan bland små barn. (Stoor-Grenner & Kirves 2010.)

1.2 Skillnaden mellan mobbning och konflikter

Obalansen i makt mellan den som mobbar och den som blir mobbad är något som betonas i definitionen av mobbning. Det som enligt forskarna skiljer mobbning från konflikter är att det finns en maktobalans mellan den som utsätter och den som blir utsatt för mobbning. Vid vanliga konflikter handlar det ofta om två relativt jämnstarka barn som grälar eller är av olika åsikt om någonting. Vid mobbning har den som blir utsatt svårigheter att försvara sig mot de negativa handlingar som han/hon utsätts för. Maktobalansen kan bestå av att mobbaren är fysiskt större och/eller starkare, är verbalt skickligare, äldre, har fler kompisar, högre status i gruppen, vet offrets svagheter och får stöd av de andra i gruppen. Obalansen i makt behöver inte heller vara verklig men kan i situationen upplevas som sådan av offret. (Pepler, Craig & Connolly, 1997.) Den svenska forskaren Björk (1999) lyf-

ter även fram maktoabalansen mellan offer och förövare då hon beskriver mobbning som fenomen. Hon beskriver obalansen i makt som något som växer fram under en längre tid där offret från början kanske varit relativt jämbördig i relationen men med tiden får mindre och mindre handlingsutrymme, eftersom det negativa beteendet fortsätter. Björk kallar detta för ett spel om makt där reglerna tycks ändras hela tiden till fördel för den som mobbar. Björk (1999) anser alltså att mobbning växer fram ur en situation av begränsat handlingsutrymme.

Björks resonemang om mobbning som ett spel om makt överensstämmer med Helgesens (2006) forskning kring relationell mobbning i daghem. Enligt Helgesen är det just maktutövande som sker då vissa barn manipulerar med regler i leken. Samma fenomen lyfter även Löfdahl (2007) upp i sin forskning kring små barns relationer i daghem. Enligt henne är manipulation av regler ett vanligt inslag då barn utövar makt i lekar. Enligt Löfdahl kan det resultera i mycket svåra och kränkande situationer för de utsatta barnen, som hur de än gör inte får tillgång till de andra barnens lek på samma villkor.

I utredningen *Mobbar även små barn?* berättade både barn och vuxna om liknande fenomen. Daghemspersonalen och barnen lyfte fram olika företeelser som enligt ovanstående resonemang kunde handla om manipulation. Under observationsperioden förekom det maktutövande med födelsedagsinbjudningar i största delen av utredningsdaghemmen. Barnen försökte bestämma över varandras sociala relationer och möjligheten att inte få en inbjudan användes som ett hot. Inbjudningarna kunde användas som en muta men också som ett medel för att utesluta. Att inte ge en inbjudan till födelsedagskalaset kan också vara en hämnd för något den andra har gjort. Att hota med vänskap, d.v.s. att inte längre vara vän med någon om den inte gjorde som man själv ville, var även något som förekom i daghemmen. (Stoor-Grenner & Kirves 2010.)

Utredningen *Mobbar även små barn?* visade att personalen hade vissa svårigheter att skilja mobbning, konflikter och bråk från varandra. De anställda ombads i intervjuerna att berätta hur gräl skiljer sig från mobbning och denna definition orsakade problem för en del. Många svarade att de inte hade funderat på saken tidigare och därför inte kunde svara på frågan. En del kunde urskilja att ett gräl beror på en viss sak, t.ex. gräl om en leksak eller om innehållet och rollerna i en lek. Många konstaterade att det enda sättet att skilja mobbning från gräl är att känna sin barngrupp så väl att man vet vad som ligger bakom konflikterna. De vuxna bör veta ifall situationerna ofta upprepas hos ett visst barn eller om det är fråga om en engångsföreteelse. (Stoor-Grenner & Kirves 2010.)

1.3 Hur kan mobbning se ut?

De flesta forskare delar in mobbning i indirekt och direkt mobbning (Salmivalli 1998). Direkt mobbning karaktäriseras av direkta påhopp som att sparka, slå, ta saker, hota och kalla personen vid fula namn. Indirekt mobbning handlar om ryktesspridning, att ljuga, att prata bakom ryggen på någon och att medvetet utesluta någon ur gruppen. Indirekt mobbning kallas även ibland för relationell eller social aggression. Som namnet visar utförs

mobbningen i syfte att förstöra andras kamratrelationer. Den utsatta blir med tiden allt mer isolerad från gruppen och kan slutligen t.o.m. bli helt utesluten ur gemenskapen. (Crick, Casas & Ku 1999.)

Höistad (2005) delar i sin tur in mobbningsbeteenden i fysisk, psykisk och verbal mobbning. Vid psykisk mobbning behandlar man till exempel offret som luft eller vänder offret ryggen då han/hon närmar sig, man svarar inte när offret talar eller utesluter denna ur gruppen på något annat sätt. Fysisk mobbning kan bl.a. vara fysiskt våld eller att ha sönder eller gömma någons saker. Med verbal mobbning avses att skälla på någon, sprida rykten, retas, kalla någon för fula namn och skämta på någons bekostnad.

Perren (2000) delar in mobbning i fyra olika former: fysisk mobbning (slå, sparka, knipa och bita), verbal mobbning (skratta ut någon, kalla för öknamn, retas), objektrelaterad mobbning (gömma och ha sönder andras saker), och uteslutning. Alla dessa former av mobbning kunde Perren finna i sina undersökningar av mobbning i daghem.

I utredningen *Mobbar även små barn?* kunde man utgående från barnens, personalens och föräldrarnas berättelser samt utgående från observationer konstatera att det förekom olika former av mobbning i daghemmen. I utredningen användes Höistads indelning i fysisk, verbal och psykisk mobbning. Kategorierna är delvis överlappande och vissa former av mobbning kunde placeras i mer än en kategori.

Olika former av mobbning

Fysisk mobbning innehöll följande mobbningsformer

- Slå
- Sparka
- Dra krokben
- Stå som hinder
- Riva i kläder
- Knipa
- Kasta stenar och sand
- Störa och söndra lekar

Verbal mobbning innehöll följande mobbningsformer

- Skälla eller skymfa
- Kalla vid öknamn
- Retas
- Håna
- Kommentera kläder, hår m.m.
- Prata bakom ryggen
- Låta bli att prata med någon, titta då någon tilltalar en

Psykisk mobbning innehöll följande mobbningsformer

- Hota
- Manipulera
- Utöva utpressning
- Göra miner och grimaser
- Utesluta
- Ändra på lekens regler
- Prata bakom ryggen

Bild: Mobbningsbeteenden som förekommer i daghemmen (Stoor-Grenner & Kirves 2010)

När barnen ombads berätta om vad de tycker att mobbning är nämnde de ofta olika former av fysiska angrepp och verbalt våld. När barnen däremot ombads att beskriva vad som får dem att bli ledsna på dagis berättade de att de blev ledsna när de inte fick vara med i leken eller då de upplevde att de inte hade kompisar i gruppen. Vid intervjuerna framkom det att många barn hade svårigheter att på en abstrakt nivå förklara vad mobbning är. För att få ett mera utförligt svar hjälpte det om intervjuaren frågade vilka saker den som mob-

bar kan göra eller bad barnen berätta om någon situation där något dumt har hänt. Svaren blev även utförligare då barnen berättade vem som brukar mobba andra. Handlingarna knöts då till en konkret person. Man fick även mera information om mobbningsituationerna då man frågade vad som gör att barnen blir ledsna i daghemmet. Manipulation med vänskap och regler i leken upplevdes av barnen som obehagliga, men kunde inte alla gånger av barnen utpekas som en form av mobbning.

1.4 Hur vanligt är mobbning i daghem?

Eftersom mobbning i daghem tills vidare är ett rätt outforskat ämne finns det heller inte så mycket statistik över hur vanligt fenomen mobbning bland små barn är. Tendensen inom skolan har varit att andelen offer för mobbning är som störst i de lägre årskurserna och sjunker ju äldre barnen blir (se t.ex. Nordhagen, Nielsen, Stigum & Köhler 2005). Då man tittar på de undersökningar som gjorts i daghem, t.ex. Perrens (2000) och Alsaker & Nägeles (2008) undersökning, är procenttalen följande:

Enligt Perren (2000):

Barn som blev mobbade: 6 %

Barn som mobbade 11 %

Barn som mobbade andra men även själva blev utsatta: 10 %

Barn som inte var involverade i mobbning: 47 %

Barn som inte hörde till någon kategori: 17 %

Enligt Alsaker och Nägele (2008):

Barn som blev mobbade: 6 %

Barn som mobbade: 12 %

Barn som mobbade men även själva blev utsatta för mobbning: 7 %

Barn som inte var involverade i mobbning: 55 %

Procenttalen för mobbare och offer överensstämmer till stor del med undersökningar som gjorts i skolan. Ett undantag är det höga antalet mobbare-offer (bully-victims) som återfanns i Perrens undersökning. Då Perren jämförde barn som enbart mobbar andra barn med mobbare-offer framkom det att de barn som mobbar andra oftare använde sig av indirekta metoder för mobbning medan mobbare-offer använde sig av mera fysiska former av mobbning.

Mobbare-offer

Mobbare-offer (bully-victim) kallas inom forskningen ett sådant barn som både mobbar andra men även själv blir mobbat. I daghemsåldern kan detta ta sig uttryck i att barnet ofta utesluts ur leken eftersom han/hon agerar på ett aggressivt sätt. Det är svårt att veta om barngruppen som ett resultat av att barnet betar sig aggressivt utestänger barnet eller om barnet betar sig aggressivt eftersom han/hon utestängts av gruppen. En sådan negativ spiral av växelverkan är mycket skadlig för barnet. Mobbare-offer upplever själva att de blir mobbade och den övriga gruppen anser att det är de som blir mobbade av barnet. (Perren & Alsaker 2006.)

Då man räknar ihop hur många barn som i Perrens (2000) undersökning på något sätt är involverade i mobbning i daghemmet antingen som offer, mobbare eller mobbare-offer är procenten hög, d.v.s. 37 %. I de flesta daghemsgrupper som Perren undersökte fanns det åtminstone ett barn som mobbade andra eller som blev utsatt för mobbning av andra flera gånger i veckan. Dessa resultat visar att mobbning i daghem är ett vanligt förekommande fenomen.

Det som Perrens undersökning också visade var att pedagoger och barn ofta enbart rapporterade om de mest uppenbara formerna av mobbning. Det tyder på att mörkertalet för mobbning i daghem kan vara stort. Observation av samspelet i barngrupperna visar att det ungefär var 5:e minut förekommer negativa beteenden mellan barnen i gruppen. Perren påstår inte att alla dessa beteenden handlar om mobbning, men poängterar att de i det långa loppet kan få t.o.m. större konsekvenser för offret än mera öppna och tydliga negativa påhopp. Perren lyfter fram att observation som metod verkar vara det bästa sättet att upptäcka mer subtila former av mobbning. Det kan jämföras med Löfdahls (2007) påstående om att situationer som upprepas ofta har en tendens att drunkna i vardagen. Beteendena bagatelliseras ofta och mönstren för en sådan interaktion framträder många gånger först då situationerna observeras och dokumenteras.

1.5 Könsskillnader och ålderskillnader vid mobbning

De undersökningar som gjorts om mobbing i skola visar att pojkar tenderar att vara överrepresenterade då det kommer till mobbning (se bl.a. Olweus 2006). Perrens undersökning (2000) i daghem visade också att pojkar i högre grad än flickor utsatte andra för mobbning. Även de barn som i undersökningen kategoriserats som mobbare-offer var till största delen pojkar. De barn som utsatte andra för mobbning var ofta äldre än sina offer. Pojkar använde sig i högre grad än flickor av fysisk och verbal samt objektrelaterad mobbning. Däremot använde sig både pojkar och flickor av beteenden som att utesluta andra ur gruppen. Även i utredningen av Stoor-Grenner & Kirves (2010) ansåg pedagoger att både flickor och pojkar använde sig av psykiska former av mobbning, som att utesluta andra barn ur leken. Föräldrarna var den grupp som mest betonade att pojkar och flickor använder sig av olika beteenden då de mobbar andra. Enligt föräldrarna använde sig pojkar av mera direkta former av mobbning och flickor av mera indirekta former.

1.6 Gruppdynamikens betydelse vid mobbning

Redan små barn är medvetna om gruppdynamiken i barngruppen. Barnen vet vem som bestämmer i gruppen, vem som är utan vänner, vem som har sönder leksaker, förstör i leken och mobbar andra, vems sällskap man söker sig till och vem man helst vill leka med. Barnen är också medvetna om gruppens normer och hur man bör agera i olika situationer. Barnen uppfattar också vilka barn som får mycket negativ feedback av andra barn och vuxna. Även de barn som blir avvisade av de andra barnen vet om sin egen ställning i gruppen. (Stoor-Grenner & Kirves 2010.) Alsaker och Valkonovers (2001) undersökning visar

att daghemsbarn klarar av att berätta om vem bland barnen som mobbar andra och vem som blir mobbad om de får titta på ett fotografi av gruppen.

Olika roller i en mobbningsituation

Enligt Salmivalli (1998) berör mobbning förutom mobbaren och den mobbade även andra barn i gruppen. Enligt henne har alla barn i gruppen en roll i mobbningsprocessen. Bland dessa roller återfinns medlöparen, förstärkaren, försvararen och de utomstående. Medlöparen deltar i mobbningen och hjälper mobbaren, förstärkaren underhåller mobbningen t.ex. genom att skratta, försvararen ställer sig på den mobbades sida och den utomstående vill inte lägga sig i mobbningen. Enligt utredningen Mobbar även små barn? hade personalen svårt att identifiera andra än den mobbades och mobbarens roll (Stoor-Grenner & Kirves 2010). Det kan ha att göra med att rollerna bland små barn ännu inte är lika etablerade. Därför är det väldigt viktigt att försöka förebygga mobbning i ett så tidigt skede som möjligt.

1.7 Var och när förekommer mobbning?

En stor del av de negativa beteenden som förekommer i daghem sker inom den fria leken (Perren 2000). Också enligt Stoor-Grenner & Kirves (2010) förekom mobbning främst då barnen lekte fritt utan att en vuxen styrde leken, både utomhus och inomhus. Mobbning förekom ändå också vid vilostunden och morgonsamlingar där en vuxen var närvarande. En del barn berättade att man under vilan kan mobba andra genom att sätta leksaker, en fot eller en hand i den andras säng. De anställda berättade att en form av mobbning som förekommer vid samlingarna är när barn stör de andra barnen så att de inte har möjlighet att lyssna och koncentrera sig.

2. Utgångspunkter för förebyggande av mobbning

Värdegrunden för småbarnsfostran är baserad på konventionen om barnets rättigheter. I artikel 2 i FN:s konvention om barnets rättigheter konstateras att alla barn har samma rättigheter och är likvärdiga samt att inget barn får diskrimineras. I artikel 19 konstateras också att barn har rätt till skydd mot fysiskt och psykiskt våld. I artikel 31 betonas barnets rätt till lek, vila och fritid (FN 1998/2010).

I grunderna för den nationella planen för småbarnsfostran (2005) nämns inte mobbning, men planen innehåller principer som uppmuntrar bekämpningen av mobbning. Dessa är bland annat stärkandet av handlingar som är hänsynsfulla mot andra, trygga mänskliga relationer samt en god atmosfär där barnet kan uppleva gemenskap och delaktighet.

Lagen om grundläggande utbildning (628/1998, 29§) förpliktar den som anordnar utbildning att i samband med utarbetandet av läroplanen även utarbeta en plan för att skydda eleverna mot våld, mobbning och trakasserier samt att verkställa planen och övervaka att den iakttas och förverkligas. I varje skola bör det alltså finnas en plan för ingripande i och förebyggande av mobbning som en del av skolans läroplan. Förskoleundervisningen omfattas av lagen om grundläggande utbildning och Grunderna för förskoleundervisning-

ens läroplan (2010) förutsätter också att man i samband med läroplanen för förskoleundervisningen sammanställer en plan för att skydda barnen mot våld, mobbning och trakasserier. Barn, deras vårdnadshavare och förskolans personal ska informeras om vilka olika sätt våld, mobbning och trakasserier kan yttra sig på, om förebyggande arbete och om tillvägagångssätten inom förskoleundervisningen i sådana situationer.

Kommunerna kan självständigt besluta under vilken förvaltning förskoleundervisningen förverkligas. Olika kommuner har olika modeller eller sätt att genomföra förskoleundervisningen, antingen som en del av skolans eller daghemmets verksamhet. Planerna för förebyggande av och ingripande i mobbning inom småbarnsfostran, förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen bör sammanjämkas så att barn i förskoleåldern antingen beaktas i daghemmets gemensamma plan eller i skolans plan beroende på vilken förvaltningsenhet förskolan lyder under.

I guiden Säkerhetsplanering i dagvården (Saarsalmi 2008) konstateras att daghemmen borde ha en krisplan för de vanligaste störningssituationerna. Mobbning som riktar sig mot ett barn nämns i guiden som en sådan situation. Krisplanen tas i bruk i exceptionella situationer och är således inte tillräcklig när man pratar om förebyggande av mobbning.

I lagen om grundläggande utbildning och i grunderna för läroplanen inom grund- och förskoleundervisningen används termen mobbning. Också inom småbarnsfostran kan man känna igen karaktärsdrag som uppfyller kriterierna för mobbning. Därför är det motiverat att också inkludera mobbning som ett begrepp i planerna för småbarnsfostran, till exempel i anslutning till stödande av kamratförhållanden samt social och emotionell utveckling eller som ett eget avsnitt.

2.1 Vad innebär förebyggande av mobbning inom småbarnsfostran?

Förebyggande av mobbning är att påverka barngruppens verksamhet, att skapa en trygg grupp samt att stärka interaktionsfärdigheterna. Det är viktigt att förstå att fenomenet inte enbart förekommer på daghem eller i skolor, den rådande moralen och de rådande värderingarna i samhället påverkar också fenomenets existens. Vid utredande av mobbningssituationer kan det vara svårt att peka ut exakt den stund när mobbningen börjar, när de negativa beteendena blir återkommande och när man kan börja kalla dem för mobbning. Å andra sidan är det inte så viktigt ur förebyggande synvinkel att vänta tills negativa handlingar övergår i mobbning. Det förebyggande arbetet bör överlag hellre påbörjas i tid. En tidig lösning av t.ex. konflikter och bråk kan ses som förebyggande av mobbning. Målet med det förebyggande arbetet är ju att mobbning inte ska kunna uppstå alls.

Förebyggande av mobbning grundar sig på den vuxnas granskning av sina egna normer och attityder, sitt eget förhållningssätt till varje barn, barngruppen och arbetsgemenskapen samt insikt om att den vuxna själv påverkar fenomenets förekomst. Den vuxnas handlingar och val kan bidra till att mobbningssituationer uppstår och möjliggöra att mobbningssituationer fortsätter. Den vuxnas uppgift är att kontinuerligt arbeta för att stärka och utveckla relationerna i gruppen.

Mobbning berör hela gruppen, inte endast ett eller två barn. Förebyggande av mobbning och ingripande i det bör ses i ett vidare perspektiv där det är viktigt att sträva efter att påverka hela gruppens agerande. Det är förstås också viktigt att med enskilda barn öva och stöda sådana förmågor och färdigheter som fortfarande saknas eller att lära ut nya strategier t.ex. till barn som beter sig aggressivt. Målsättningen med det förebyggande arbetet är att lära barn som mobbar andra barn nya mönster för sin sociala interaktion. Då det gäller förebyggande arbete mot mobbning är det viktigt att identifiera och upptäcka de situationer där barnet har utvecklat felaktiga handlingsätt eller där barnets växelverkan med andra inte är acceptabel. Den vuxnas uppgift är att vägleda och lära barnet tillvägagångssätt som innebär att varje barn får erfarenheter av positiv växelverkan och upplever att de är accepterade av gruppen.

Det är svårt att som utomstående vägleda hur förebyggandet av och ingripandet i mobbning ska gå till. Daghemmet behöver själv hitta de metoder som kan vara effektiva i just den givna situationen. Det mobbningsförebyggande arbetet borde ses som en del av vardagspedagogiken, som förändras och formas efter gruppen och barnens förmågor.

Personal inom kommunens småbarnsfostran borde ges möjlighet att delta i fortbildning kring mobbningsförebyggande arbete. Med hjälp av utbildningen får personalen aktuell information om mobbning som stöd för sin mobbningsförebyggande verksamhet samt för att sammanställa en handlingsplan för förebyggande av och ingripande i mobbning. Den roll som daghemsenhetsens direktör har i egenskap av ledare och handledare av det pedagogiska arbetet är betydande när mobbningsförebyggande arbetssätt övervägs för det dagliga arbetet inom småbarnsfostran.

En plan för ingripande i och förebyggande av mobbning bör inkluderas som en skriftlig del av daghemsenhetsens plan för småbarnsfostran. En skriftlig plan hjälper personalen att se mobbning som något som gäller hela gemenskapen och rikta in det förebyggande arbetet på hela gruppen. När planen för förebyggande av och ingripande i mobbning har sammanställts skriftligen, förbinder den också personalen till att agera på överenskommet sätt samt att utvärdera sin verksamhet.

Varför borde man utarbeta en plan för ingripande i och förebyggande av mobbning:

- Medvetenheten och kunskapen om mobbning ökar
- Man påverkar attityder som kan påverka uppkomsten av mobbning
- När alla får vara med och utarbeta handlingsplanen känns det mera motiverande att engagera sig och förbinda sig till arbetet mot mobbning
- Hela arbetsgemenskapen vet hur man ska handla i olika situationer och kan även motivera sitt agerande för andra
- Ett konsekvent arbete är mer framgångsrikt
- Arbetet kan utvärderas
- Det är enklare att samtala med föräldrarna när man har en plan för hur man agerar i daghemmet

DEL II – ATT UTARBETA EN HANDLINGSPLAN FÖR ATT FÖREBYGGA OCH INGRIPA I MOBBNING

I det här avsnittet ges anvisningar om hur man startar processen att skapa en plan för förebyggande av och ingripande i mobbning och vilka saker som bör beaktas vid utarbetandet av planen. Inom småbarnsfostran utförs redan i dag i stor utsträckning arbete som motarbetar och förebygger mobbning. Det är viktigt att dokumentera detta arbete så att det blir systematiskt och konsekvent. En skriftlig plan hjälper också nya anställda och föräldrar att delta i daghemmets mobbningsförebyggande arbete.

En plan för ingripande i och förebyggande av mobbning utarbetas som en del av daghemsenhetens egen plan för småbarnsfostran. Planen skrivs ner, men det är bra att komma ihåg att planeringsarbetet är en process och att planen är avsedd att fungera som ett arbetsredskap. Det räcker alltså inte med att planen en gång har utarbetats. Handlingsplanen är ett levande dokument, som bör utvärderas, ändras och utvecklas vid behov. För att planen ska fungera som ett gemensamt arbetsverktyg bör personalen utarbeta och utveckla den tillsammans. Här är det också viktigt att fundera över hur föräldrarna kan tas med i uppgörande av planen.

Vid utarbetandet av en handlingsplan bör man ta reda på tillräckligt med fakta så att mobbning som fenomen inte ses ur en för snäv synvinkel. Då kunskapen ökar minskar även risken för att man enbart ser orsakerna till mobbning som det enskilda barnets problem eller som ett problem som bara berör några få i gruppen. Större kunskap öppnar upp för olika sätt att förstå mobbning och man undviker att stämpla enskilda barn.

Handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbning

I daghemmets handlingsplan för förebyggande av och ingripande i mobbning ska åtminstone följande delar finnas med:

- vad lagen och den nationella planen för småbarnsfostran säger om barnets rätt till trygg dagvård
- daghemmets värden och syn på mobbning
- strategier för att upptäcka och känna igen mobbning
- strategier för att hantera mobbning samt följa upp att mobbningen upphört
- förebyggande metoder mot mobbning
- samarbete med föräldrarna
- dokumentering och utvärdering av planen
- uppdatering av och information om planen
- möjlighet till fortbildning

I följande avsnitt ges närmare anvisningar för hur man startar en process för att göra upp en handlingsplan.

Inför denna publikation samarbetade projektplanerarna med tre pilotdaghem, som gjorde upp egna handlingsplaner för förebyggande av och ingripande i mobbning. Processen inleddes våren 2010. Daghemmen förde värdediskussioner om ämnet och funderade på sin syn på mobbning. De fick utbildning, iakttog situationen i det egna daghemmet och i sina grupper samt kom överens om sätt att förebygga och ingripa i mobbning. Därefter dokumenterades planen. Processen fortsätter vid daghemmen och planerna förändras och lever samt konkretiseras ytterligare. Planerna, som de ser ut för tillfället, finns som bilaga i slutet av boken.

Som bilaga finns också en mall som kan användas som grund då planen skrivs ner samt en annan mall om personalen väljer att göra upp en plan för sin egen barngrupp. Det är viktigt att komma ihåg att gruppens egen plan alltid stöder sig på enhetens gemensamma plan.

1. Värdegrundsdiskussioner och synen på mobbning

Värdegrundsdiskussioner

I daghemmets plan för småbarnsfostran finns daghemmets värden, visioner och målsättningar nedskrivna. Det är bra att diskutera dessa ur en mobbningsförebyggande synvinkel. Man inleder det mobbningsförebyggande arbetet genom att på daghemmet diskutera vilka värden som finns i planen för småbarnsfostran och hur de kommer till uttryck i den dagliga verksamheten med barnen. Syftet med värdediskussionerna är att fundera kring hur värdena återspeglas i det förebyggande arbetet. Vilka värderingar har jag själv som pedagog? Hurudan människosyn förespråkar vi på daghemmet och vilka värden är viktiga för oss? Om värden som trygghet, respekt och ansvar t.ex. är viktiga, hur konkretiserar vi dem i vår vardag?

I handlingsplanen bör man lyfta fram vilken daghemmets målsättning och vision är. Vad vill man uppnå genom att skapa en handlingsplan för att ingripa i och förebygga mobbning? Genom att först föra en dialog i daghemmet säkerställer vi att alla förstår och är överens om de målsättningar som finns beskrivna i planen. Ibland tenderar olika planers målsättningar att vara ganska vagt formulerade. Målet är därför att så konkret som möjligt beskriva hur alla inom personalen i praktiken gör för att förverkliga eller leva upp till värdena.

Då personalen väljer metoder för att förebygga och ingripa i mobbning är det bra att hela tiden ha daghemmets värdegrund i åtanke. Om värden som respekt lyfts upp som viktiga, behöver man ta ställning till om det finns metoder eller förhållningssätt på daghemmet som inte överensstämmer med dessa, t.ex. att skicka ett barn på utvisning eller att hota att skicka barnet till en avdelning för yngre barn.

Vilken är människosynen på vårt daghem och hur förverkligar vi begreppen konkret i vardagen:

- Respekt
- Trygghet
- Jämlik behandling
- Jämställdhet mellan könen
- Barnet som unik individ
- Ansvar
- Barnets möjlighet att delta och bli hört
- Värdesättande av olikheter

Fundera på hur dessa begrepp kommer till uttryck i verksamheten med barnen, inom personalen och i relationen mellan pedagoger och föräldrar? Finns det situationer då vi bryter mot de värden som styrdokumentet och vi själva anser vara viktiga?

”På vårt daghem råder nolltolerans i fråga om mobbning”

I många daghems planer för småbarnsfostran finns en hänvisning till att man på daghemmet inte godkänner mobbning eller att man har nolltolerans gällande mobbning.

Nolltolerans mot mobbning är ett bra mål. Det berättar ändå inte hur man tänker nå målet och hur genomförandet av nolltoleransen ska ske i praktiken via delmål. Vid sidan av en konkret plan kan man också skriva in mindre delmål som ytterligare underlättar arbetet.

Exempel på delmål:

- Bakgrunden till bråk och konflikter utreds grundligt.
- Varje konflikt följs upp tills man försäkrat sig om att situationen är utredd.

Delmålen kan dessutom ytterligare konkretiseras t.ex.

- Den vuxna diskuterar med alla parter.
- Den vuxna är så neutral som möjligt.
- Den vuxna strävar efter att se och förstå avsikten bakom barnets handlande.
- Barnens synpunkter och lösningsförslag beaktas. Den vuxna hjälper barnet att gottgöra sina handlingar.
- Om man kräver en ursäkt av barnet ska man även försäkra sig om att barnet förstår vad det ber om ursäkt för.

”Vårt mål är att skapa en trygg och trevlig miljö där både barn och vuxna har det bra tillsammans.”

Detta är ett exempel från ett daghems handlingsplan för att ingripa i och förebygga mobbning.

Om målsättningen med verksamheten är att skapa en trygg och trevlig miljö på daghemmet så är det bra om man i personalgruppen definierar vad som menas med begreppen

trygg och trevlig. Begreppen kan innebära olika saker för olika individer. Någon kan se på trygghet som något som främst berör den fysiska säkerheten medan någon annan kan se det mera som emotionell trygghet.

Genom att samtala om vad begreppen innefattar blir de mer konkreta och greppbara. Vilka är de saker som vi konkret kan göra för att vardagen i daghemmet ska bli mera trygg och trevlig?

Samtalet kan föras t.ex. på följande sätt:

- Välj några centrala saker som ni vill förverkliga i ert eget daghem. Vad kan ni konkret göra för att daghemmets vardag ska bli tryggare och trevligare än förut?
- Beskriv hur arbetet för att skapa ett trevligare och säkrare daghem syns i er verksamhet
 - » under ett år
 - » under en vecka
 - » under en dag

Exempel:

- När barnen kommer till daghemmet på morgonen, finns en i personalen alltid där och tar emot dem och deras föräldrar?
- Varje barn får närhet och en famn.
- Varje barn blir bekräftat på ett positivt sätt.

Synen på mobbning

En förutsättning för att effektivt kunna förebygga och ingripa i mobbning är att alla som arbetar med barn har en förståelse för vad mobbning är. För att skapa en gemensam förståelse för fenomenet är det viktigt att klargöra vad olika parter uppfattar som mobbning (pedagoger, barn, föräldrar). I daghemmets handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbning skrivs därefter ned hur daghemmet ser på mobbning som fenomen och vad mobbning innebär.

Då man för diskussioner om mobbning är det viktigt att även fundera kring betydelsen av barns subjektiva upplevelse av mobbning:

- Om barnet upplever en händelse som sårande och kränkande, kan en utomstående bestämma att händelsen inte handlar om mobbning? Hur beaktar man i samtal om mobbning begrepps- eller språksvårigheter som ett barn före skolåldern kan ha?
- Kan en enstaka negativ handling vara mobbning om det hos barnet skapas en rädsla för att situationen ska upprepa sig igen?
- Måste vi vänta tills handlingarna sker under upprepade tillfällen innan vi kan börja prata om mobbning och innan vi kan ingripa?

Reflektioner kring definitionen av mobbning

Även forskare har fäst uppmärksamhet vid definition av mobbning ur olika parterers synvinkel, bl.a. Hamarus (2006) har funderat över om vuxna kan definiera ungdomars sociala verklighet. Enligt henne ska man fråga ungdomarna själva om vad de anser att mobbning är. Samma sak gäller barn i daghemsåldern. Genom att diskutera begreppet med barnen får vuxna viktig kunskap om vad barn menar med mobbning eller hordana saker som gör dem illa till mods i daghemmet.

Exempel på ett barns upplevelse: *"Mobbning är när jag har glömt mina utebyxor hemma och alla skrattar och sen så måste jag ta på mig lånebyxor"*. Pojke 5 år

Förutom begreppet mobbning finns det även andra relaterade begrepp som man som pedagog behöver granska närmare. Olika personer kan ha olika syn på vad dessa saker innebär. Fundera och reflektera i kollegiet över nedanstående begrepp:

- Aggression och aggressivt beteende
- Retas
- Bråka, gräla
- Våld
- Konflikt
- Trycka ner andra
- Kränkning
- Trakasserier

Förslag på frågor att diskutera:

- Hur definierar (förstår vi) i kollegiet ovanstående begrepp?
- Har vi olika syn, åsikter om dessa handlingar?
- Vilken innebörd har de?
- Vilka begrepp och ord använder vi med barnen, bland oss vuxna?
- Förekommer någon av dessa saker på vårt daghem?
- Vad är skillnaden mellan dessa begrepp? Finns det en skillnad?
- Är det något som är mera allvarligt än något annat? Motivera?

Till definitionen av mobbning hör ofta en intention att skada och sår den som utsätts. Det är inte alla gånger så lätt att fastställa om intentionen med beteendet har varit att skada någon med avsikt. När kan barn systematiskt utföra handlingar med avsikt att skada och sår? Det är viktigt att komma ihåg att för den som blir utsatt för negativa och sårande handlingar är skadan ändå stor oberoende av om handlingarna är medvetna eller oavsiktliga. Konsekvenserna är destruktiva för det utsatta barnet och i det långa loppet även för den som utsätter andra för negativa och kränkande handlingar. I denna tidiga interaktion lär sig barnen att vissa har rätt att utöva mera makt än andra.

Ofta tenderar mobbning som begrepp att förbli lite diffust innan man får konkreta exempel på hurdana handlingar som kan klassas som mobbning. Ökad förståelse leder även till att man börjar granska den egna verksamheten med nya och kanske mer kritiska ögon. Handlingar som man tidigare uppfattade som oskyldiga kan med ens framstå som betyd-

ligt allvarligare. Allt negativt beteende som förekommer på daghem är ändå inte mobbning. Det är därför bra att reda ut de olika begreppen – inte för att vuxna ska strunta i om det förekommer konflikter mellan barnen, utan för att ingripande i sådana situationer ser ut och hanteras på ett annat sätt än om det skulle handla om mobbning.

Termen mobbning

I finskspråkiga daghem användes begreppet "kiusaaminen" av alla daghemsbarn medan endast ett fåtal daghemsbarn på svenskt håll använde det motsvarande begreppet mobbning. Endast ett fåtal daghemsbarn hade hört talas om begreppet mobbning. I stället används termer som att retas, bråka och vara elak av pedagoger och daghemsbarn på svenskspråkiga daghem (Stoor-Grenner & Kirves, 2010).

Exempel på hur en process som ökar den gemensamma förståelsen för vad mobbning handlar om kan se ut:

1. Ta reda på fakta om mobbning genom t.ex. fortbildning eller genom att läsa litteratur om ämnet.
 - I boken *Mobbar även små barn?* av Stoor-Grenner & Kirves 2010 finns fallbeskrivningar som på olika sätt anknyter till mobbning. Plocka ut en eller flera fallbeskrivningar ur boken. Fundera och diskutera tillsammans i kollegiet om vad som händer i berättelserna. Känns situationerna bekanta? Kunde någon av dessa saker hända på ert daghem/har något motsvarande hänt på ert daghem? Hur kan man förebygga sådana situationer?
2. Observation och dokumentation är en bra metod för att öka kunskapen om situationen på det egna daghemmet. Dokumentera negativa händelser som sker mellan barnen på daghemmet. Skriv upp alla händelser som du funderar över. Längden på dokumentationsperioden bestäms på förhand.
3. Efter t.ex. en månad går ni igenom de samlade berättelserna i kollegiet:
 - Vad är det som händer i berättelserna? Handlar det om mobbning? Handlar det om förstadiet till mobbning eller kanske om konflikter?
 - Om hela daghemmets personal är involverad gör gärna så att någon annan än den som skrivit ner händelsen försöker tolka och förstå händelsen. Ibland kan nya ögon tillföra nya perspektiv på en och samma situation.
4. Ta med barnens åsikter om vad mobbning är:
 - Intervjua barnen om vad de anser att mobbning handlar om. Vid intervjuerna bör man ta i beaktande barnets ålder och individuella förmåga att uttrycka sig i ord. Frågor om mobbning kan ställas på olika sätt för att barnen ska kunna uttrycka vad de menar. Frågor som kan ställas är t.ex. Vad betyder mobbning/att mobba? Eller vad betyder det att retas och vara elak? Vad gör en person som retas och är elak mot någon annan? Vad gör dig ledsen på dagis?
 - Läs barnböcker som handlar om vänskap, utanförskap och mobbning. Läs t.ex. boken: *Tilda med is och sol* av Carina Wilke & Inger Koleff eller *Pelle Svanslös får en kompis* av Gösta Knutsson. Båda böckerna handlar om mobbning och utanförskap och lämpar sig speciellt för barn i daghemsåldern.

- Diskutera med barnen vad som gör dem glada på daghemmet. Skriv upp vad barnen säger och sätt upp det på väggen i daghemmet.

5. Ta med föräldrarnas åsikter om vad mobbning är

- Håll ett föräldramöte om ämnet. För mera info se sid 49
- Samla efter föräldramötet in föräldrarnas synpunkter om mobbning och bjud in dem att delta i arbetet att göra upp daghemmets handlingsplan mot mobbning

Löfdahl (2007), som forskat kring daghemsbarns kamratrelationer, menar att dokumentation är viktigt för att lyfta fram mönster som annars kanske skulle drunkna i vardagen. Börjar man märka att samma barn ofta är inblandat i konflikter eller bråk är det skäl att granska situationen närmare och kanske ens ursprungliga tanke att det som händer inte är mobbning måste omprövas.

En gemensam förståelse för vad mobbning är ökar tryggheten på daghemmet. Öppenhet och dialog minskar risken för missuppfattningar och egna fantasier. Att man har ord för det man upplever har visat sig vara oerhört viktigt för att man ska kunna föra saker som känns svåra på tal. Vet barnen vad mobbning handlar om är det också lättare att berätta det för vuxna om de upplever sådana saker på daghemmet. Samma sak gäller för föräldrarna. Att man inom personalen diskuterat begreppen gör även att man är tryggare i sin kontakt till föräldrarna.

2. Att upptäcka och känna igen mobbning

Att upptäcka och känna igen mobbning är en förutsättning för att man ska kunna ingripa. Erfarenheter från skolan har visat att det är speciellt svårt att upptäcka indirekt mobbning. En orsak är att eleverna ofta undviker att berätta om mobbningen för läraren. Små barn berättar fortfarande gärna om både positiva och negativa saker för en vuxen. Detta är något som de borde uppmuntras till ännu mer än tidigare. Den vuxna bör ta det som barnet berättar på allvar utan att stämpla barnet som ”skvallerbytta”. Det är viktigt att den vuxna skapar en atmosfär i gruppen som stärker tilliten, så att den uppmuntrar barnet att våga och vilja berätta. Då barn känner att de blir hörda, förstådda och tagna på allvar kan de även bli trygga i att de får hjälp då de behöver.

I handlingsplanen ingår som en viktig del att skriva ner och konkretisera hur man i daghemmet tar reda på om något barn blir utsatt för mobbning. Strategierna och metoderna för hur man går till väga för att få reda på detta antecknas och konkretiseras i planen. Genom att ha samtalat och reflekterat kring begrepp som berör mobbning har även kunskapen om vad mobbning är ökat i personalgruppen. Olika former av mobbning känns igen och skillnader mellan begrepp och termer blir mera nyanserade. Det gör det i sin tur lättare för daghemspersonal att upptäcka om det förekommer mobbning i daghemmet eller om det finns risk för att vissa beteenden med tiden eskalerar till mobbning. Då barn och föräldrar har mera kunskap är det lättare för dem att komma och berätta om att mobbning förekommer.

Att observera barnens samspel är en bra metod för att upptäcka mobbning (Perren 2000). På detta sätt kan pedagogerna i ett tidigt skede upptäcka mönster och tendenser som ser oroväckande ut eller som redan handlar om mobbning. Observation som en metod för att upptäcka mobbning redogörs närmare för i kapitel 4.3 Att observera, leda och delta i barns lek.

Exempel från ett observationstillfälle på ett daghem

En flicka berättade hemma att hon blir mobbad på daghemmet. Flickans föräldrar kontaktade daghemmet, där man inte kände till saken. Daghemmets personal lovade iakttäta barnet noga under en vecka och skriva ner iakttagelserna. Under observationsperioden upptäckte personalen att flickan försökte delta i två andra flickors lekar, men att de andra flickorna vände ryggen till varje gång hon försökte närma sig dem. En så liten gest berättade för flickan att hon inte var välkommen. Daghemmets personal berättade att de inte skulle ha upptäckt situationen utan planerad och systematisk observation.

I skolan används ibland enkäter för att mäta trivseln i klassen och skolan. Med hjälp av enkäterna kartläggs även om eleverna blivit utsatta för mobbning eller om de själva utsatt andra för mobbning. Då det gäller småbarn kan samma metoder inte användas. I daghem lämpar sig intervjuer bättre som redskap för att upptäcka om något barn upplever mobbning. Intervjuer bör då utföras med alla barn i gruppen så att samma frågor ställs till alla. Småbarn har inte en lika utvecklad språkförmåga som äldre barn, vilket ställer större krav på intervjusituationen. Vid analysen av intervjuerna måste personalen även vara noggrann så att innehållet i det barnet säger inte tolkas fel. Det är även viktigt att fundera kring etiska aspekter som berör intervjusituationen. Förmår barnet berätta om situationer som berör mobbning, hur görs intervjun, är barnet oroligt eller spänt inför intervjusituationen? Säger barnet det som det tror att den vuxna vill höra? Som stöd vid samtalet är det bra att ha ett foto av barngruppen med sig. Då är det lättare för barnet att peka ut vem som eventuellt utsätter honom/henne för tråkiga saker eller vem som blir utsatt av andra. Bildmaterial som föreställer mobbningssituationer är även bra att ha med sig. Bilderna kan föreställa olika former av mobbning, t.ex. att 1) någon retar en annan, säger fula och ned-sättande saker, 2) någon slår, sparkar eller kniper, 3) någon förstör andras lekar eller lek-saker och 4) någon utesluter eller fryser ut någon annan. Det är lättare för barnen att diskutera dessa händelser om de har bilder att hänvisa till.

Förslag på metoder för att upptäcka och känna igen mobbning:

- Observera eller närgranska barnens samspel både inne och ute på gården.
- Samtala med barnen om vänskap och mobbning.
- Samtala med barnen om saker som berör mobbning, fråga t.ex. var och när det händer negativa saker, ”dumma saker”.
- Uppmuntra barnen att berätta – att berätta om mobbning och bråk är inte att skvallra.
- Samarbeta med föräldrarna och uppmuntra dem att ta kontakt.
- Utför strukturerade barnintervjuer (ta med foton som stöd).
- Använd bilder som föreställer olika mobbningssituationer.
- Läs böcker om temat.
- Närgranska och undersök hur relationerna i gruppen ser ut och dokumentera det du ser.

3. Att ingripa i och hantera mobbningsituationer

En viktig del av handlingsplanen är att anteckna och konkretisera hur man i daghemmet agerar om det förekommer mobbning i barngruppen. Att ingripa i mobbningsituationer bland små barn är ännu ganska lätt. Att vuxna klart och tydligt visar barnen att beteendet inte är godkänt kan redan räcka för att beteendet ska upphöra. Den vuxna bör även följa upp och vara lyhörd för hur barnen i fortsättningen samspelar med varandra för att försäkra sig om att beteendet upphör. För ett litet barn har den vuxna fortfarande en betydande roll och en empatisk vuxen får ofta barnen att berätta om sina bekymmer. Då barnen vågar berätta får de vuxna i ett tidigt skede vetskap om vad som pågår. Små barn håller även på att utveckla sina samspelsfärdigheter och de roller som är förknippade med mobbning har inte hunnit bli lika befästa som i skolåldern i och med att mobbningsituationerna inte hunnit pågå i årtal. Den vuxna har ännu stora möjligheter att påverka barnets sätt att fungera med andra i en positiv riktning.

Det är svårt att utarbeta sådana anvisningar eller lösningsmodeller som passar alla mobbningsituationer eftersom varje mobbnings- och konfliktsituation är olika. För att kunna välja ett bra tillvägagångssätt behöver man känna barnen och ha en heltäckande bild av situationen. Därför bör daghemmet själv utarbeta strategier för hur man gör om det visar sig att mobbning förekommer. Det viktigt att alla berörda parter vet hur de ska agera i en sådan situation. Det inkluderar alla som berörs av mobbningen, d.v.s. personal, föräldrar och barn. Föräldrarna ska veta vem de ska kontakta om de upplever att det förekommer mobbning, och de ska få vetskap om hur personalen kommer att gå tillväga för att ingripa i och följa upp att mobbningen upphör. Personalen ska veta vem som ansvarar för att samtal förs med föräldrar och barn och vem som antecknar och dokumenterar det som sägs. Personalen ska veta hur uppföljningen av situationen går till och vem som ansvarar för detta arbete.

Att lösa mobbningsituationer sker på ett annat sätt än när man löser bråk och konflikter, eftersom offret i mobbningsituationer inte klarar av att försvara sig själv och ett maktspel (en maktobalans) förekommer. Därför är det viktigt att man på daghemmet har definierat och fört diskussioner om vad mobbning är. Det är viktigt att ingripa i bråk och konflikter mellan barn, men sätten att ingripa varierar och beror på vad det är fråga om i situationen. Om konflikterna upprepas kan de övergå i mobbning. Därför är det viktigt att den vuxna är medveten om mekanismerna i mobbning och lägger märke till situationerna så att han/hon kan avgöra när jämlika barn bråkar och när det är fråga om mobbning. Den första vuxna som upptäcker en mobbningsituation måste alltid ta ställning till varje situation för sig. Om två jämlika barn är oeniga och t.ex. bråkar om hur leken ska fortsätta, kan det vara ett mycket bra tillfälle att öva sociala färdigheter: å ena sidan att lära sig hur man beaktar den andras åsikt eller å andra sidan hur man för fram sin egen åsikt. Då kan den vuxna hålla sig mera i bakgrunden och styra upplösningen av situationen på håll. Men om det är fråga om en mobbningsituation är det alltid den vuxnas ansvar att reda ut den.

Det är alltid den vuxnas ansvar att ingripa när någon behandlas illa. Barn har olika hög toleranströskel för vilka handlingar de upplever som kränkande och sårande och därför är det viktigt att daghemspersonalen känner barnen i sin grupp så väl att de känner igen

barnens individuella sätt att reagera. Ett barn kan mycket snabbt meddela att det blivit sårat och ett annat barn kan bete sig som om handlingarna inte stör honom/henne. Exempelvis kan ett barn som blivit mobbat säga att han/hon inte vill vara med i leken eller att handlingarna inte stör honom/henne. Ett sådant beteende kan vara barnets strategi för att klara av situationen och undvika skamkänslor. Utgångspunkten bör ändå alltid vara att vuxna ingriper så fort de upplever att något inte står rätt till. Det är bättre att ingripa en gång för mycket än en gång för lite. För den som kränker (och för dem som ser på) och mobbar andra är det viktigt att få tydlig respons på att beteendet inte är accepterat.

Att fundera på:

Hur handlar man om barnet,

- har agerat reaktivt aggressivt (se sid 29)
- har agerat proaktivt aggressivt (se sid 29)
- har uteslutit andra ur leken
- slår, sparkar och kniper
- förstör eller har sönder andras lekar och leksaker
- kallar någon för fula saker, kränker andra med ord
- ändrar på listan med inbjudna barn till sin födelsedag på basis av om de andra gör som han/hon vill eller inte
- är dominant och bestämmer och manipulerar i leken?

Att fundera på:

Vid en mobbningsituation:

- Vem ingriper? Kan ni besluta om ansvarsfördelningen på förhand?
- Uppföljning av situationen, sker det tillsammans med de personer vars barn det berör eller har daghemmet en egen "antimobbningsgrupp" som blivit utvald för att utreda mobbningsituationer?
- Uppföljning av om mobbningen upphört?
- Hur säkerställer ni att de barn som varit inblandade i mobbningen får stöd och hjälp?
- När tar ni kontakt med barnets vårdnadshavare? Vem tar kontakt?
- Utomstående konsultering, resurser? När finns det ett behov att ta kontakt med t.ex. specialbarntvårdslärare, utomstående resurser?

Pikas metod

Den svenska forskaren Anatol Pikas utvecklade redan 1987 en metod för att motverka mobbing i skolorna. Metodens grundidé är att väcka mobbarens sympati för offret och skapa en gemensam omsorg. I metoden undviker man att skuldbelägga utan man lyssnar till mobbarens egen version av händelsen och förhåller sig allvarligt till vad som skett. Man strävar efter att påverka mobbaren så att han/hon själv ska komma med en lösning på hur offret ska få hjälp. Man försöker med andra ord väcka mobbarens empatiförmåga. Metodens idé kan mycket väl användas och tillämpas även bland små barn (Pikas 1987).

Uppföljning

För att säkerställa att en mobbningssituation upphört är det nödvändigt att genomföra konsekvent uppföljning. Det är bra att göra uppföljningen skriftligt, så att den också dokumenteras till exempel för föräldrarna. Under uppföljningen är det viktigt att också fråga barnen och föräldrarna om mobbningen upphört och vilka tankar de har om situationen. Man kan också fråga de andra barnen i gruppen. Då man planerar uppföljningen bedöms samtidigt hur länge den ska pågå och hur ofta man följer upp situationen. Och samtidigt kommer man överens om vem som ansvarar för uppföljningen och att åtgärderna antecknas.

Ibland kan personalen uppleva att de egna resurserna för att lösa situationen inte räcker till. Då är det bra att kontakta någon utomstående, en konsulterande specialbarntädgårdslärare, elevvården eller en annan sakkunnig, t.ex. en psykolog eller en person från rådgivningen. Personalen får då möjlighet att diskutera situationen och hjälp och stöd att kanske hitta nya lösningar på problemet. Också föräldrarna kan om de vill be om utomstående stöd och situationen kan lösas i samarbete.

Konsekvenserna av olika sätt att ingripa i mobbning

Målet med att ta i bruk olika metoder för att förebygga mobbning är att lära barn nya handlingsmodeller i sina sociala relationer. När man funderar på bestraffningar är det bra att alltid fundera på hur de främjar barnets upplevelser av samspel, såväl med andra barn som med vuxna.

Att fundera på:

- Hur försäkrar man sig om att alla vuxna på daghemmet konsekvent handlar på samma sätt?
- Vad innebär en påföljd/konsekvens, hur skiljer den sig från en bestraffning?
- Ber barnet om förlåtelse för att den vuxna kräver det eller för att det tröstar ”offret” eller för att det förstår förlåtelsens innebörd?
- Använder man bestraffningar som ”straffbänk”, hot om ”överflyttning till de mindres sida” eller löser man situationerna på annat sätt? Hur?
- Vad vill man uppnå med bestraffningen?
- Sker påföljderna utgående från barnets gärning t.ex. om barnet stökar ner, så städar man, eller används andra metoder?

Empatisk hjälp och stöd

Ett barn som blir utsatt för mobbning eller kränkande behandling behöver mycket hjälp och stöd av vuxna. Den eller de som utsätter andra för mobbning behöver även de stöd och hjälp i att hitta nya, mer positiva sätt till samspel med andra. Viktigare än bestraffningar är att fundera över vilken typ av stöd och hjälp såväl mobbaren som den mobbade behöver. Mobbaren behöver lika mycket vuxenhjälp, trygghet och empatisk behandling som den mobbade. Det innebär inte att man inte får eller kan bli arg på ett barn som har mobbat andra. Det är ändå viktigt att den vuxna försöker sätta sig in i barnets situation och utreda orsaken till att barnet upprepade gånger betar sig illa. Förståelse för barnets beteende hjälper också ofta fostraren att förhålla sig mer positivt till honom/henne och bidrar till att skapa möjligheter för barnet att förändra sitt beteende.

Straffbänk, jähypenkki, timeout

Av intervjuerna i utredningen Mobbar även små barn? framgick att straffbänken är den vanligaste påföljden vid konfliktsituationer eller mobbning.

- Lär sig barnet nya sätt att agera i sociala situationer genom att sitta på straffbänken?
- Vad uppnår man med att sätta ett barn på straffbänken?
- I hurdana situationer fungerar straffbänken?
- Klarar ett litet barn att tänka över sina gärningar på straffbänken?
- Om samma barn ofta skickas till straffbänken finns det skäl att granska hur barnets interaktion med andra fungerar – får barnet erfarenheter av positiv interaktion med andra barn eller vuxna?

4. Mobbningsförebyggande arbete

En viktig del av handlingsplanen är att dokumentera och konkretisera hur man gör för att förebygga mobbning i daghemmet. I detta kapitel presenteras olika metoder och förhållningssätt för att förebygga mobbning. Med dessa skapar man en trygg atmosfär i daghemmet, stöder och utvecklar sociala och emotionella färdigheter, stärker barns självkänsla, arbetar med etiska och moraliska frågor i barngruppen, stärker barns delaktighet i vardagen, främjar jämställdhet mellan flickor och pojkar och observerar, styr och deltar i barnens lek.

Utgående från behoven i en barngrupp väljer man de metoder som behövs för att kunna förebygga mobbning. I en grupp kan man behöva andra metoder än i en annan beroende på barns sociala förmågor och gruppdynamiken samt enskilda barns behov. I en grupp med barn som betar sig aggressivt behöver man andra metoder än i en grupp med t.ex. barn som är blyga eller drar sig undan. En barngrupp kan leka bra tillsammans, men å andra sidan vara väldigt rastlös. För en sådan grupp väljs andra metoder än för en grupp där barnen orkar koncentrera sig bra på uppgifterna.

Kärnan i det mobbningsförebyggande arbetet är vuxnas förhållningssätt till det enskilda barnet, till gruppen och i kollegiet. Det innebär att vuxna inser att de genom sitt eget sätt att verka i barngruppen och med sina kolleger har stora möjligheter att påverka relationerna i daghemmet.

4.1 En trygg atmosfär

En förutsättning för inlärning och positivt samspel är att atmosfären är trygg och tillitsfull på daghemmet. Alla barn ska känna sig respekterade och uppskattade och kunna lita på att vuxna finns till hands och kan hjälpa dem om det behövs. Alla barn ska åtminstone vara tryggt anknutna till en vuxen person på daghemmet. Barnen ska kunna lita på att vuxna bestämmer och håller ordning i gruppen. En grupp där det förekommer mycket kränkningar och mobbning är otrygg för alla. Där är det inte längre pedagogen som styr verksamheten utan barnen. Att ha så mycket makt att man kan spela med de sociala relationerna i gruppen blir både destruktivt och tungt i längden.

Det är pedagogen som anger tonen för hur samspelet i gruppen ska se ut. Det är pedagogen som sätter upp regler för vad som är accepterat beteende eller inte i gruppen. Vuxnas attityder har visat sig vara avgörande då det kommer till förekomsten av mobbning. I de klasser där pedagoger tydligt tar ställning mot mobbning och kränkande beteende förekommer det även mindre mobbning. Om de vuxna tydligt signalerar att de inte godkänner kränkande beteende vet även barnen vad som gäller. Om vuxna däremot negligerar eller undviker att ingripa i och ge respons på negativt beteende signalerar de åtminstone indirekt att beteendet är godkänt (Olweus 2006).

Vuxnas förhållningssätt mot barnen men också mot kolleger berättar även om vilka normer och värden som råder i gruppen. Om det mellan kollegerna förekommer konflikter som inte reds ut eller t.o.m. mobbning blir det omöjligt att bedriva ett effektivt förebyggande arbete i barngruppen. En dålig och spänd stämning i kollegiet smittar oundvikligen även av sig på barnen. Därför är arbetet med att främja ett positivt och respektfullt klimat i kollegiet en förutsättning för att kunna främja ett positivt klimat i barngruppen.

Fundera över:

- Hur ser din kommunikation med barnen ut? Både den ”tysta” och den som uttrycks i ord?
- Hur pratar barnen till och med varandra?
- Förekommer det mycket fula och nedsättande ord? Är det OK att misslyckas och göra fel?
- Förekommer det mycket tjat och fördömande ord i gruppen?
- Hur ser samarbetet i personalgruppen ut?
- Hur kan ni se att atmosfären är trygg/otrygg i gruppen?

Det är fult att skvallra

För att man ska kunna ingripa i mobbning är det viktigt att vuxna får veta om det förekommer kränkningar och mobbning bland barnen. Forskning visar att det är svårt att upptäcka i synnerhet psykisk mobbning. Här blir det extra viktigt att barnen känner förtroende för vuxna så att de kommer och berättar om det som sker i gruppen. Barn har rätt att berätta om sina upplevelser och de har rätt att bli hörda. För att få ett slut på mobbning och för att garantera ett tryggt klimat vore det också viktigt att barnet kan berätta för en vuxen om situationer hon/han har sett men där barnet självt inte har varit inblandat. Det förutsätter att man tar det barnen berättar på allvar och inte kallar det för skvaller då barnet kommer och berättar.

Du är ju redan en stor pojke – det här klarar du själv

Barn måste kunna lita på att vuxna finns till för att hjälpa och stöda dem. Barnet behöver inte klara sig själv. I Finland värdesätter man tidig självständighet och barnet får beröm när de klarar sig själva. I mobbningsituationer får barnet aldrig lämnas ensamt, och man kan inte heller förutsätta att barnet är duktigt. Det är de vuxnas ansvar att reda ut situationen och hjälpa barnet.

4.2 Sociala och emotionella färdigheter

Ett viktigt område i det förebyggande arbetet är att stöda barnen i att utveckla sina sociala och emotionella färdigheter. Sociala färdigheter syftar lite förenklat på de färdigheter och förmågor som barnet behöver för att komma överens med andra människor (Pape 2001).

Förmågan att uppfatta och förstå egna känslor och att kunna avläsa andras känslor kallas ofta emotionell kompetens eller emotionell intelligens. Emotionell kompetens är förbunden med förmågan att samspela med andra människor, ofta kallad social kompetens. Målmedveten träning av de interaktionsfärdigheter som behövs i kamratförhållanden bör inledas redan i dagvården, där barnen under handledning ska kunna träna färdigheter som är förknippade med att bekanta sig med andra, få vänner, bli del av en grupp, berätta om sig själv, identifiera sårande kommunikation och ta hänsyn till andra. Sådana färdigheter hjälper barnen att knyta och bibehålla belönande kamratförhållanden och bli accepterade av sin kamratgrupp. (Pörhölä 2006.)

De sociala och emotionella färdigheterna kan indelas i olika färdighetsområden. Dessa områden är empati, impuls kontroll och problemlösning samt självkontroll.

Empatiförmågan

Empatiförmågan, d.v.s. förmågan att kunna sätta sig in i hur en annan person tänker eller känner, är en förutsättning för att barnen ska vara motiverade att handla pro-socialt mot andra. Med pro-socialt beteende avses att barnet handlar utifrån sin empatiska inlevelseförmåga och gör något för att hjälpa någon annan. En förutsättning för att kunna känna empati med andra är att barnen lär sig känna igen och sätta ord på egna känslor. Då barnet klarar av det är det också lättare att tolka och avläsa andras känsloreaktioner på ett adekvat sätt och kunna reagera därefter.

Redan små barn har en medfödd förmåga till empati. Det kan vi se redan hos ett spädbarn som börjar gråta om andra barn i dess närhet gör det. Det handlar om en delkomponent till empatin, nämligen sympati eller medkänsla. Sympati och medkänsla behövs för att barnen ska känna sig motiverade att hjälpa och stöda andra. Empati handlar däremot inte om att ta över någon annans känslor eller ens om att alltid vara snäll och känna medlidande med andra, utan också att kunna säga ifrån och hävda sina egna och andras gränser då det behövs.

Att förmågan till empati anses medfödd innebär ändå inte att den automatiskt kommer att utvecklas eller upprätthållas då barnet växer och blir äldre. För att förmågan ska kunna utvecklas behöver barnet möta empatiska vuxna som kontinuerligt stöder och bekräftar barnet i denna process. Det har visat sig att ett barn blir mer motiverat att bete sig empatiskt om omgivningen reagerar positivt på barnets handlande. Ibland gör barn "tokiga" saker fastän intentionen med handlingen varit god. Det är därför viktigt att den vuxna försöker sätta sig in i vad barnet ville med sin handling. Målet är att bibehålla barnets motivation att hjälpa andra.

För att barns empati ska kunna utvecklas måste vi utgå från barnens värld och koppla tydliga konkreta händelser till träningen av de empatiska färdigheterna. Vi måste ta vara på barns vilja att hjälpa till. Målet med att i daghemmet öva barnen i olika sociala färdigheter är att barnen så småningom ska göra de moraliska normerna och värderingarna till sina egna. Slutmålet är att barnen ska utföra goda handlingar på basis av att de känner moraliskt ansvar för andra och inte för att de förväntar sig en belöning. Men det innebär

inte att positiva handlingar som barnen gör p.g.a. av att de får belöning ska underskattas. Det är en del i processen att utveckla moral.

Impulskontroll och problemlösning

Goda beslut och lösningar på vardagliga problem handlar ofta om att kunna stanna upp och fundera igenom saken noggrannare innan man agerar – att inse att den första tanken som kommer till en inte behöver vara den bästa. Enligt Löwenborg och Gislason (2009) visar forskning att barn som övar sig i att hitta många olika lösningar på ett problem även blir skickligare i sina sociala kontakter och relationer till andra. Impulskontroll är något som alla barn behöver lära sig och öva sig på. Pape (2001) pratar om att balansera mellan att kunna hävda sig själv och ta ordet och att kunna hålla sig lite tillbaka i samspelet med andra. De barn och vuxna som behärskar detta har enligt henne goda sociala antenner.

Självkontroll

Självkontroll handlar om att kunna styra aggression och ilska och hitta sätt att uttrycka känslorna på som varken skadar en själv eller andra. Okontrollerade vredesutbrott är inte bara skadliga för dem som utsätts för dem utan även väldigt tråkiga för det barn som ”exploderar”. Att tappa ansiktet inför andra är aldrig trevligt och vuxnas uppgift borde vara att i så hög grad som möjligt förebygga sådana situationer. Att kontrollera sin ilska är inte detsamma som att undertrycka känslor. Barn behöver lära sig konstruktiva sätt att avreagera sig på. Styrning av aggression och utveckling av självkontroll hör starkt samman med utvecklingen av empati.

Olika sätt att träna sociala och emotionella färdigheter innebär:

- Att kunna uttrycka och sätta ord på egna och andras känslor.
- Att vara generös och dela med sig till andra men även kunna ta emot det andra vill ge.
- Att vara hjälpsam, t.ex. att hjälpa till att städa undan.
- Att visa omtänksamhet, t.ex. att trösta den som gjort sig illa eller är ledsen.
- Samarbetsförmåga, t.ex. att lyssna på andra och föra fram sin egen åsikt.
- Att förhandla och göra kompromisser t.ex. i leken.
- Att visa på egna gränser men även respektera andras gränser.
- Att gottgöra och ta ansvar för sina handlingar.

Behöver vi program för att stärka den sociala kompetensen?

Det finns många fördelar med att använda program för att stärka barns sociala och emotionella kompetens. En av fördelarna är att man får ett systematiskt redskap för att sätta in sociala och emotionella färdigheter som träningsmoment på sin dagordning. Träningen blir således inte slumpvis utförd utan sätts in i ett schema som är lätt att följa och även utvärdera. Genom ett systematiskt arbete kan man också säkerställa att alla barn får ta del av träningen. För att programmet ska lyckas behövs ändå engagemang från personalens och ledningens sida. Dessutom behövs föräldrarnas stöd i arbetet. Program som tränar sociala färdigheter kan bli enbart kunskapsförmedling om man inte direkt återkopplar till händelser i vardagen. Förmågan till empati, problemlösning och självkontroll utvecklas bäst i vardagen. Det kan många gånger hända att barn i en undervisningssituation väl klarar av att lösa problem, men inte klarar av det när de själva är emotionellt involverade. Därför blir de vuxnas stöd och hjälp i vardagens etiska dilemman avgörande för att barnets förmågor så småningom ska utvecklas.

Exempel på några program och metoder som är särskilt utformade för att främja barns sociala och emotionella färdigheter och motverka våld:

StegVis och Start är undervisningsprogram som är särskilt utvecklade för att stöda pedagoger och andra vuxna i arbetet för att utveckla social och emotionell kompetens bland barn och unga.

Programmet Start, som utkom 2009, är ett livskunskapsprogram för de allra yngsta. Enligt utvecklarna av programmet, Lars Löwenborg och Björn Gislason, är det redan i 1–3 års ålder möjligt att träna empati och samspejsfärdigheter. I programmet för de yngsta barnen finns även anknytning med som ett viktigt område. Med anknytning i daghem avses ett tryggt och nära förhållande mellan barnet och någon pedagog. Om barnet inte upplever denna trygghet kan inte heller samspelet i gruppen fungera optimalt. Ett otrött barn har fullt upp med att kontrollera sin omgivning i stället för att njuta av samvaron med de andra barnen.

I programmet Stegvis, som finns för barn och unga i åldern 4–15 år, fokuserar man på tre områden: empati, problemlösning och självkontroll. Barnen ska lära sig att förstå egna känslor och reaktioner, förstå och ta hänsyn till andras känslor, känna till och kunna använda strategier för problemlösning samt styra sina impulser, kunna hantera frustration och ilska.

Mera information om programmen finns på www.nyponforlag.se

4.2.1 Att upptäcka och känna igen barn som blir avvisade

Även om mobbning bör ses som en gruppöreteelse och inte som ett enskilt barns problem, är det viktigt för barnets utveckling, tillväxt och välbefinnande att identifiera om ett enskilt barn riskerar att hamna utanför kamratgruppen. Om barnet blir avvisat blir barnets ställning i gruppen mer besvärlig och det kan leda till mobbningsituationer.

Barn som blir avvisade beter sig ofta aggressivt eller är mer tillbakadragna än de andra barnen i gruppen. Hos de barn som blir avvisade förekommer vanligtvis inte aggressivt och tillbakadraget beteende samtidigt, utan de är ofta antingen aggressiva eller tillbakadragna. En del av de aggressiva avvisade barnen har en tendens att forma grupper sinsemellan, och då blir de inte helt och hållet utanför, utan kan rentav bli beundrade i sin egen grupp, i synnerhet i skolåldern. Då barnen bli äldre kan aggressivitet rentav vara kopplat till popularitet bland de andra barnen. De avvisade barnen har endast lite och ofta negativt färgad interaktion med resten av kamratgruppen. Dessa barn löper större risk än andra att få flera olika slags problem som skolsvårigheter, emotionella svårigheter eller beteendeproblem senare i livet. (Laine & Neitola 2002.) Det har visat sig särskilt svårt för avvisade barn att komma med i leken med jämnåriga (Puzallah & Wasserman 1990).

Laine (2002) har beskrivit avvisade barns situation med hjälp av en spiral. Spiralen visar hur negativ växelverkan uppstår (bild 2). Det är omöjligt för barnet att själv ta sig ut ur den negativa spiralen utan aktiv hjälp och stöd av en vuxen. Det är svårt att veta om den

negativa spiralen är orsaken till att barnet blir mobbat eller om mobbningen är orsaken till att barnet hamnat i en ond spiral.

Den negativa samspelspiralen visar på hur dessa barn har lite eller nästan ingen positiv interaktion med andra barn eller vuxna. De här barnen riskerar att hamna i en situation där barnets sociala förmågor, jagbild och självkänsla inte utvecklas. Det kan slutligen resultera i att barnet blir utstött av de andra barnen i gruppen.

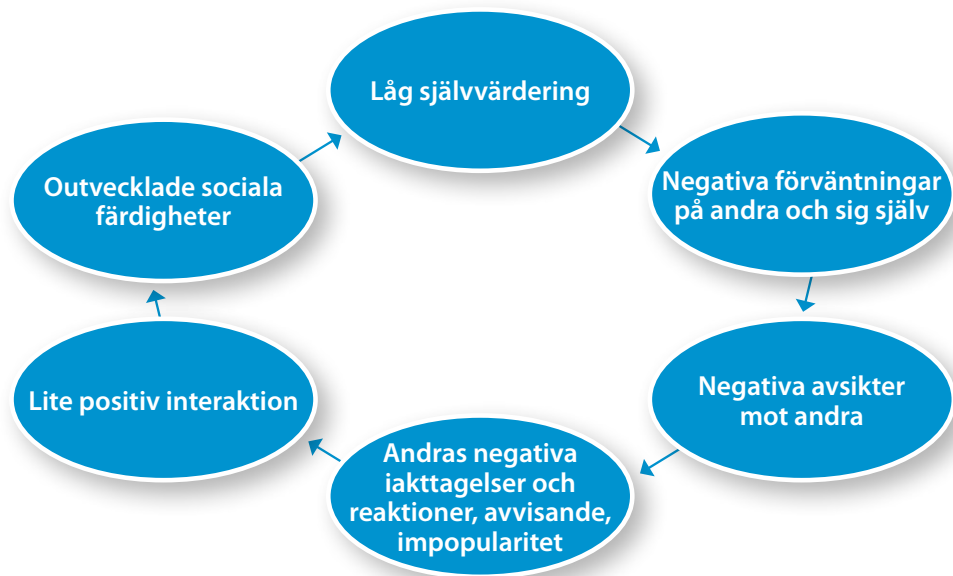


Bild 2. Den negativa samspelspiralen (Laine & Neitola 2002).

Genom att observera barns samspel i gruppen kan man identifiera de barn som redan har negativa samspeletsrelationer eller är på väg att hamna i en spiral av negativ växelverkan. Det är bra att skriva ner sina iakttagelser så att man med jämna mellanrum kan följa med hur just de barnens relationer ser ut och utvecklas. Alla barn behöver positiva erfarenheter av samspel med andra. Om det visar sig att ett barn har endast lite positivt samspel med andra är det viktigt att vuxna först arbetar med att bygga upp en positiv relation mellan barnet och pedagogen för att så småningom ta med resten av gruppen.

Hurdana barn tillhör riskgruppen?

Forskning visar (se bl.a. Laine 2002; Salmivalli 1998) att barn som betar sig aggressivt samt blyga och tillbakadragna barn löper en ökad risk att hamna i en negativ samspelets-spiral. Även Perrens (2000) och Alsaker och Perrens (2006) undersökningar visar att det samma gäller barn i daghemsåldern.

Att bli stämplad som mobbare och det negativa bemötande och respons som ofta följer av det främjar inte barnets inlärning och gör det svårare för barnet att använda nya positiva

handlingsmodeller. Barnet kan mobba andra barn under vissa förhållanden men inte under andra. Därför kan man inte säga att en viss typ av barn är mobbare eller mobbade. Det är en viktig insikt när man strävar efter att förebygga mobbning. Åtgärderna ska alltså alltid förutom på det enskilda barnet också rikta in sig på hela gruppen.

Det finns ändå barn som löper större risk än andra barn att hamna i negativa samspels-spiraler och bli utstötta av resten av barngruppen. Det är därför viktigt att identifiera sådana barn på daghemmet för att man ska kunna förebygga problemet i tid.

Uppgift:

Att känna igen och bryta en spiral av negativ växelverkan:

- Observera och dokumentera hur barnens samspel med andra barn ser ut. Fungerar barnet bra tillsammans med andra eller består samspelet av mycket negativt beteende i form av retande, bråkande, fula kommentarer, uteslutning m.m.
- Observera och dokumentera barnens samspel tillsammans med vuxna på motsvarande sätt.
- Analysera materialet och uppmärksammade barn som får mycket negativt bemötande av andra barn och vuxna.
- Gör upp en plan för hur ni inom personalen ska gå till väga för att samspelet med barnet ska bli positivare, både i barngruppen och i interaktionen med vuxna.

4.2.2 Barn som betar sig aggressivt

De barn som oftast blir utstötta på daghem är barn som betar sig aggressivt och som dessutom är omogna och har bristande självkontroll (Harrist, Zaia, Bates, Dodge & Pettit 1997). Aggressivt beteende är också ett av de mest centrala problemområdena då det gäller kamratförhållanden.

Aggression som känsla hör som en normal del till barns och ungdomars känsloutveckling. Det kan också förekomma starka aggressionskänslor utan våld och på motsvarande sätt kan aggressivt beteende förekomma utan aggressionskänslor. Konflikter och bråk främjar utvecklingen av sociala färdigheter såsom självkontroll och att kanalisera känslor. Man måste ändå lära sig att hantera aggression på ett konstruktivt sätt. Att uppleva svåra känslor, såsom besvikelse och förlust, är en oundviklig erfarenhet också för mycket små barn. (Cacciatore 2007.)

Enligt Cacciatore (2007) finns det två typer av barn som betar sig aggressivt: barn som är proaktivt aggressiva och barn som är reaktivt aggressiva. Ett reaktivt aggressivt barns aggression är impulsiv och oplanerad och sker vid kraftig ilska. Barnet kan efteråt ångra sitt beteende väldigt mycket. Ett proaktivt aggressivt barns aggression är genomtänkt och manipulerande och är sällan relaterat till ilska. Eftersom barn som betar sig aggressivt är så olika och aggressionen fungerar som redskap för olika typer av agerande, kräver de olika stöd för att reglera aggressionen. Därför är det viktigt att identifiera aggression som kanaliseras på olika sätt.

Reaktiv aggressivitet

Oplanerat och okontrollerat våld. Okontrollerade raseriutbrott, hetsigt temperament. Våldet hör ofta ihop med att barnet har känt sig hotat.

Svag social förmåga, stöter bort resten av gruppen.

Behöver trygga människorelationer, minskning av hotfulla situationer, övning i att reglera känslor, övning i att tolka situationer.

Upplever sig själv som mobbad, andra upplever barnet som mobbaren.

Proaktiv aggressivitet

Genomtänkt våld, hotar, manipulerar, inga starka känslor i anknytning till våldet, använder våld för att uppnå sina egna syften.

Goda sociala talanger, liten beundrarskara, annars bortstött ur gruppen.

Behöver tydliga och konsekventa gränser, aggressivt beteende får inte belönas med att barnet får sin vilja igenom. Samarbete med hemmet, inläring av nya handlingsätt.

Risk för att bli mobbare.

Bild 3. Olika slag av aggressivt beteende samt förslag på hur vuxna kan bemöta aggressivt beteende (Cacciatore 2007; Salmivalli 2005).

Det är viktigt att ett barn som om och om igen betar sig aggressivt lär sig ett annorlunda sätt att agera och att en empatisk och bestämd vuxen övar det med barnet. Anställda inom dagvården upplever ofta att de har för lite information och för få verktyg för att bemöta barn som betar sig aggressivt (Stoor-Grenner & Kirves 2010). Folkman (1998) redogör i sin bok Utåtagerande och inåtvända barn för hur pedagoger kan göra för att hjälpa barn som av någon orsak har problem med samspelet i gruppen.

Nedan följer några av Folkmans förslag på hur man som pedagog kan bemöta barn som betar sig utåtagerande.

Förhållningssätt då barnen angriper andra barn:

- Stoppa, avled och ingrip i situationen
- Ha tydliga och förnuftiga konsekvenser som är lätta att förstå
- Använd dig av olika metoder, t.ex. rollspel, sociala berättelser
- Sätt dig in i barnets perspektiv, även när det handlat fel
- Klargör skillnaden mellan känsla och handling
- Hjälp barnet förstå och gottgöra handlingar som varit negativa

Förhållningssätt när barnen testar och protesterar:

- Undvik maktkamp
- Hitta en bra balans mellan krav/konsekvenser och följsamhet (när den vuxna kan ge avkall på sina krav)
- Stå för det du sagt
- Lirka och skoja med barnet ibland

Förebygg oron runt barnet genom att:

- Förbered barnet på förändringar
- Skapa lugna vrår

- Minska stressen i vissa situationer
- Anpassa verksamheten enligt det barnets mognadsgrad
- Bygg upp det positiva
- Ha kroppskontakt
- Massera bort ”slåsset” ur armarna

Ta hand om utbrotten genom att:

- Tåla utbrotten
- Hålla om barnet
- Uppmuntra gråten
- Trösta och krama
- Prata efteråt om det som hänt

Lästips:

Cacciatore, R. 2008. Kiukkukirja. Aggressiokasvattajan käsikirja – vauvasta kouluikään. Helsinki: Väestöliitto.

Folkman, M. 1998. Utåtagerande och inåtvända barn. Det pedagogiska samspelets möjligheter i förskolan. Stockholm: Runa.

Kinge, E. 2008. Barnsamtal: den framgångsrika samvaron och samtalets betydelse för barn med samspelssvårigheter. Polen: Studentlitteratur.

4.2.3 Barn som är blyga och drar sig undan

Vissa barn har ett större behov av lugn och ro än andra, men det är viktigt att fästa särskild uppmärksamhet vid barn som ständigt är ensamma. Samspelar barnet alls med andra barn och hurdan är i så fall interaktionen? Den vuxnas uppgift är att hjälpa barnet till positiva upplevelser av att vara tillsammans med andra barn.

Ett barn som drar sig undan kan med tiden bli bortstött av resten av gruppen, eftersom barnet endast har liten eller ingen positiv interaktion med de andra barnen. Det försvårar utvecklingen av barnets sociala färdigheter och barnet riskerar att få dålig självkänsla och kan bli offer för mobbning.

Enligt Folkman (1998) är det lätt hänt att de inåtvända barnen inte uppmärksammas av oss vuxna. Det beror på att barnen verkar kräva så lite jämfört med t.ex. de utåtagerande barnen. Enligt Folkman behöver de inåtvända barnen få mera tillit till sig själva, till vuxna och till andra barn, få en starkare självkänsla, uppmuntras till att hävda sig själva och sina gränser och uttrycka sund aggressivitet. På så sätt kan barnen även hitta glädjen i att leka tillsammans och samspela med andra.

Folkman anser att pedagogens roll består av tre olika delmoment. Det första momentet är att skapa tillit och visa omsorg om barnet. Pedagogerna visar på att vardagen är förutsägbar

och att vuxna finns till hands för att trösta och hjälpa. Det andra momentet handlar om att både visa att man tycker om barnet och även tror att barnet kan. Det innebär att uppmuntra barnet att våga, att visa på att barnet har en egen vilja och att han/hon ska visa den, d.v.s. att locka ut barnet i samspel med andra. Det tredje momentet handlar om att uppmuntra till och vara tillgänglig för en ömsesidig relation där det är OK för båda parterna att både ge och ta.

För att öka barnens tillit behövs

- Omsorg
- En vardag som har en tydlig struktur och rytm
- Långvariga relationer

Ur barnets perspektiv innebär tillit

- Att våga lita på andra
- Att vara en som får omsorg
- Att hitta lekfullhet och energi

Att stärka barns självbild innebär

- Att vara barnets startmotor, locka till lek
- Att stimulera kroppsuppfattningen (t.ex. genom bollmassage)
- Att bejaka barnet för den han/hon är
- Att uppmuntra barnets egen vilja

Den vuxnas gensvar innebär

- Att förstå och leva sig in i barnets känslor och visa att man kan dela dem
- Att utveckla en icke-verbal kommunikation
- Att vara tydlig med vem man själv är
- Att möta barnet i dess egen lek

Utmanande barn

Fundera över:

- Är det möjligt att göra förändringar i omgivningen eller vardagen så att det underlättar situationen om barnet känns provocerande och besvärligt?
- Är det möjligt att göra upp sådana regler i gruppen att alla barn klarar av att följa dem, t.ex. ett barn som är aktivt och har svårt att sitta stilla eller ett barn som inte vill vara med i gemensamma verksamhetstunder?
- Vem anser att barnet är provocerande?
- Hur gör man för att skilja mellan beteende och person?
- Vilka förmågor värdesätts i gruppen?
- Ett hårdant barn är socialt kompetent?

Den svenska forskaren Fanny Jonsdottir berättade att på ett daghem skrev man ner barnens irriterande egenskaper på ett papper som sedan förstördes. Därefter fick man inte längre lägga tid på dagliga klagomål över barnets egenskaper eller sätt, utan fokus skulle riktas på åtgärder och på att hitta lösningar i vardagen.

4.3 Observera, leda och delta i leken

I förebyggandet av mobbning är leken en mycket viktig faktor. En vanlig form av mobbning bland små barn är att utesluta någon ur leken. Det sker i de situationer där barn väljer lekkamrater eller självmant söker sig till olika lekgrupper. Valet av lekkamrater är en situation där barnen använder makt och manipulerar med gruppens sociala relationer. För daghemmets personal hör det till vardagen att barnen redan från morgonen diskuterar vem som leker med vem den dagen.

Utestängande kan ske även efter att leken har börjat. Då är det nästan omöjligt för en vuxen att upptäcka situationen om han/hon inte följer med leken. Man kan inom leken börja eller fortsätta utestängandet t.ex. genom att hela tiden ändra lekens regler, så att ett visst barn inte har någon möjlighet att delta i leken. Ett annat alternativ är att ge barnet en sådan roll att han/hon inte har möjlighet att delta jämlikt. Rollen kan vara sådan att barnet i verkligheten inte har möjlighet att delta i den fortsatta leken eller att rollen på annat sätt är otillfredsställande. Inom leken kan det också ske underkastelse. Det innebär att maktrelationerna mellan lekdeltagarna inte är i balans och att en av deltagarna trycks ner av de mer dominerande barnen i gruppen.

Leken är också ett utmärkt sätt att öva sociala förmågor, att ta hänsyn, kompromissa och föra fram sina egna åsikter. Det är viktigt att den vuxna observerar leken för att han/hon ska kunna hålla isär de situationer där barnet definitivt behöver en vuxens hjälp och stöd från dem där man kan uppmuntra barnet till att lösa konfliktsituationen själv. Om två jämlika barn leker tillsammans och blir ovänner över hur leken ska fortsätta, kan den vuxna använda situationen som ett övningstillfälle. Men om det i situationen sker underkastelse, uteslutning eller annan maktutövning, kan man inte under några förhållanden lämna det till barnen själva att reda ut.

Det har visat sig vara svårt att upptäcka indirekt mobbning i skolvärlden. För läraren är det svårt att upptäcka gester och miner eller muntlig mobbning som sker på rasterna. På daghemmet är det lättare, eftersom den vuxna har möjlighet att vara närvarande nästan hela tiden och noggrant iaktta barnens interaktion. Genom att observera barns samspel är det möjligt att upptäcka mobbning och även att förhindra att olika situationer utvecklas till mobbning i framtiden.

Att manipulera med reglerna i leken/ojämbördiga roller i leken

I intervjuer med barnen (Mobbbar även små barn?) berättade en 5-årig pojke att han får vara med i leken, men att när leken fortsätter så får han ändå inte vara med. Då de leker "klubblekar" så stängs alltid dörren för honom just innan han ska komma med in i klubben. Den som leder klubben luras och säger att de just stängt eller att klubben är farlig för pojken. Genom att hela tiden manipulera och ändra på reglerna i leken utesluts den 5-åriga pojken från att på riktigt ha en aktiv del i leken.

Ett annat exempel är från intervjuer med personal där det framkom att en flicka som hette Emilia fick vara med i de andra flickornas lek men bara på det villkoret att hon alltid var katt. Katten kunde inte prata så Emilia fick aldrig möjlighet att påverka lekens innehåll eller fortsättning.

Att förebygga mobbning genom att observera och leda leken

Genom att observera barnens lekar får man information om barnens sociala relationer, barngruppens dynamik samt om kvaliteten på det enskilda barnets samspelsrelation med andra barn. Genom observation kan man också samla in information till föräldrarna. Det är lättare att föra diskussioner med föräldrar om observationerna finns nedtecknade.

Genom att leda och delta i lekar kan den vuxna påverka rollvalen och försäkra sig om att varje barn får en tillfredsställande roll i leken. Dessutom kan den vuxna stödja de barn vars förmågor av en eller annan anledning är bristfälliga när det gäller att ansluta sig till leken. För ett barn som blivit bortstött är detta mycket viktigt. Då lär den vuxna barnet sådant som barnet inte kan och samtidigt den övriga gruppen att tolerera beteende som är anorlunda eller som går mot normerna. På så vis lösgörs även barngruppens normer och vi-andan stärks. Dessutom försäkras man sig om att det i leken inte finns några barn som blir kuvade och orättvist behandlade. Det är också viktigt att granska interaktionen mellan barn och att komma ihåg att ett barn behöver positiv interaktion med sina jämnåriga. Om en vuxen är tillräckligt nära och märker relationens natur, kan han/hon påverka den. Blyga och försiktiga barn kan verka som om de inte vill delta i leken och också säga det. Den vuxna bör ändå emellanåt styra även ett sådant barn att delta med de andra och försäkra sig om att barnet får en positiv upplevelse av leken. På det sättet ingjuter man sakta men säkert mod i barnet och en önskan om att delta i resten av gruppens verksamhet. Också här är det viktigt att inte se det blyga barnet som problematiskt och att inte närma sig saken som ett problem utan som en fråga som rör hela gruppen. Det är hela den omgivande gruppens uppgift att få även ett blygt barn att delta i gruppen.

Barn tycker om att vuxna deltar i leken och för in berikande element. Ett litet barn klarar ibland inte av och barnets begrepp räcker inte till för att föra in berikande och nya roller, leksaker eller nya vändningar i berättelsen. Där behövs en vuxens hjälp. Inom småbarnsfostran ökar detta barnets deltagande och möjligheten till deltagande. På ett sätt kan man alltså se det som att om en vuxen inte deltar så är han/hon ett hinder för förverkligandet av barnets deltagande.

Måste alla leka med alla?

Daghemspersonalen funderar ofta över om alla barn måste leka med alla och hur man kan inkludera ett barn som inte har några vänner i leken.

Det är viktigt att daghemmets personal organiserar leksituationerna så att alla barn får en möjlighet till olika lekupplevelser. Den vuxnas uppgift är att lära alla barn i gruppen att komma överens med varandra. I en lekgrupp som en vuxen valt ut kan barnen hitta nya vänner. Den vuxna måste ändå också värna om existerande kamratförhållanden och ge möjlighet till lek också med vänner som barnen själva valt. Genom att välja lekgrupperna på förhand säkerställer man att också utstötta barn har möjlighet att delta i leken. När man blandar barngrupper och lekar bör också den vuxna inleda leken och delta i den om det bara finns möjlighet.

Varför borde leken observeras?

- psykisk mobbning upptäcks (att vända ryggen till, hota, utpressa, kuva)
- ojämlig fördelning av roller upptäcks

- man upptäcker om lekens fortsättning ändras så att något barn inte har möjlighet att delta
- man kan samtala med föräldrarna, särskilt om föräldrar och daghem är oense om situationen
- man upptäcker kvaliteten på interaktionen mellan barnen (negativ eller positiv)
- man upptäcker barn som ständigt leker ensamma

Obs! Observation är viktigt också när man anser att leken flyter bra.

Varför borde den vuxna leda och delta i leken?

- barnen njuter av att den vuxna deltar
- leken berikas
- det blir möjligt för barnen att delta
- vi-andan stärks
- konfliktsituationer (som kan utvecklas till mobbning) uppstår mer sällan
- man förhindrar att mobbningssituationer uppstår
- man stärker och stöder de barn som har brister i sin förmåga att leka
- man stöder gruppen att inkludera och ta hand om varandra
- barnen lär känna varandra bättre och lär sig även att godkänna varandra
- de sociala förmågorna utvecklas
- man har möjlighet att handleda och stöda barn att lösa konflikter samt att kompromissa

4.4 Beteende- och moralfostran

Som grund för mobbningsförebyggande arbete ligger beteende- och moralfostran. Med beteendefostran avses det sätt på vilket vi lär barn bemöta andra och värdera dem som människor. Barnets beteende grundar sig på den vuxnas exempel och den modell den vuxna ger. Barn lägger snabbt märke till om man respekterar en annan människa och hur man bemöter och behandlar andra. Gott uppförande öppnar sociala möjligheter: vi får vänner när det är lätt att vara nära oss (Hermansson 2007).

Moraliska och etiska frågor är centrala för barn redan i 1–3 års ålder. Inlärn timer av moraliska och etiska värden kan alltså påbörjas redan när barnen är mycket små. (Johansson 2001.) Grunden för förebyggande av mobbning är barnets förmåga att sätta sig in i en annan människas situation, förmågan till empati. Det förutsätter utvecklingen av moral. Små barns moral utvecklas oftast i vardagssituationer och genom de modeller som barnet får av att leva tillsammans. De vuxna kring barnet har till uppgift att följa barnets moralutveckling.

Mikko Mäkelä har i sitt examensarbete (2009) utrett moralbegreppen hos barn i förskoleåldern. Hans resultat visar att de bestraffningar som används på daghem till stor del är sådana att de siktar på att barnen ska tillägna sig beteendenormer utan att de uppnår någon djupare förståelse för dem. Dessutom konstaterar Mäkelä att barnen upplevde bl.a. straffbänken, att be om förlåtelse, separation från andra barn samt förmaningstal från pedagogerna som bestraffningar och inte som pedagogiska situationer som ökar individens

förståelse för att den gjort fel eller som övar empatiförmågan. I Mäkeläs examensarbete visade det sig också att barn mycket väl känner till reglerna i sin närmiljö och hur man borde behandla andra. En djupare förståelse för vad som är avsikten med reglerna, deras ursprung och vilken effekt de har på hur gemenskapen fungerar saknas ändå ofta.

- Beteendefostran innebär att ta hänsyn till andra och att visa respekt.
- Beteendefostran innebär också att ta ett gemensamt ansvar för andras välbefinnande.
- I samhället behövs vissa normer för hur man betar sig mot andra, t.ex. att hälsa, säga tack och tala vänligt till andra.
- Redan ett litet barn kan lära sig vilka saker som kan kränka och sära andra.
- Diskutera mobbning med barnen. Hur känns mobbning? Hur känner sig den som mobbar? Varför mobbar man?

Fundera över:

- Några etiska dilemman som ni upplevt på daghemmet tillsammans med barnen, hur hanterade ni dem?
- Vilka är de värden som ni medvetet vill överföra till barnen och vilka värden ni omedvetet kan fostra till?
- Vilka är de principer som era beslut i olika etiska dilemman vilar på? Det som blir bäst för gruppen, det som är ”rätt” eller det som blir bäst för just det barnet.
- Fundera tillsammans med barnen kring rättvisa, ansvar, omsorg och delaktighet.

4.5 Att stärka barns självkänsla

FD Märta Sandvik

I detta kapitel ska jag försöka belysa sambandet mellan mobbning och barns självkänsla och ge några synpunkter på vad som krävs av oss vuxna för att stärka barns självkänsla.

Vad är självkänsla?

Det finns många sätt att beskriva människans självkänsla. Det sätt som jag förespråkar är att självkänsla handlar om människans eget förhållande till sig själv och sin inre verklighet (sina känslor, behov, tankar, drömmar osv.). Som synonym till självkänsla används också begreppet *själv*. En stark eller god självkänsla (ett sunt själv) innebär att man värderar sig själv på ett sunt positivt sätt. En svag eller dålig självkänsla kan ta sig uttryck i att man antingen förringar sig själv, ibland på gränsen till total utplåning av sig själv, eller att man förhäver sig och tror för mycket om sig själv, ofta på andras bekostnad.

Självkänsla är inte detsamma som självförtroende. Självförtroendet byggs upp av de erfarenheter barnet har av att kunna, att prestera, dvs. det handlar om *att göra*. Man kan ha olika gott självförtroende på olika områden, t.ex. ha gott självförtroende när det gäller att sjunga men dåligt när det gäller att laga mat. Självkänslan däremot härstammar från aspekter som har att göra med människans behov av att *vara* accepterad sådan som han eller hon är, med de behov, känslor och tankar som han eller hon har. Detta handlar alltså inte från vad vi kan eller inte kan *göra*, utan om vårt *vara*.

Hur utvecklas självet?

Barns självkänsla byggs upp i deras relationer med andra människor. De erfarenheter som barn har av nära relationer, framför allt till de vuxna omsorgspersonerna, bestämmer till stora delar hurdana relationer barnen själva kan och vill bygga upp till varandra och till andra vuxna. Därför används här också begreppet *själv-i-relation* för att beskriva att människans själv aldrig är isolerat, utan alltid utvecklas och befinner sig i relation till andra människor.

I figur 1 visas en modell för människans själv, en modell som jag utvecklat (Sandvik, 2009) på basen av Heinz Kohuts teori (1986; 1988) om självet och dess utveckling.



Figur 1. Illustrering av det tredimensionella självet.

Enligt Kohut (1986) består alla människors själv av tre dimensioner (eller poler):

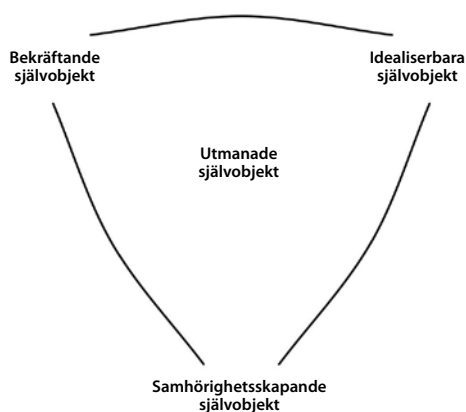
- Den första polen, *det grandiosa självet*, handlar om att vi som människor har ett behov av att bli sedda och accepterad sådana som vi är, och vi vill vara unika och speciella. Om man blir bekräftad med de behov och känslor som man har så upplever man sig accepterad och unik. Känslorna spelar alltså en central roll för självkänslans utveckling.
- Den andra polen, *det idealsökande självet*, utvecklas utifrån barnets insikt om att man behöver förändras, lära sig nytt, utvecklas mot något mål eller för att *vara* eller *bli* som någon annan.
- Den tredje polen, *det tvillingsökande självet*, handlar om vårt mänskliga behov av att vara tillsammans med andra människor på lika villkor och att ha relationer till andra där ingen är överlägsen eller underlägsen den andra. Då blir vi bekräftade i vår likhet med någon annan, och därmed i vår mänsklighet.

Alla tre polerna i självet utgör människans *vara-tillstånd*. I mitten av figur 1 finns människans verksamhet och kompetens, *göra-tillstånd*, det som utvecklar hennes självförtroende. Vara-tillstånden är de primära, de ursprungliga, i förhållande till göra-tillstånden, och därför mera grundläggande för människans liv och välbefinnande.

De tre polerna beskriver också människans relation till andra människor. I den första polen, där man vill vara unik och speciell, finns också ett inslag av överlägsenhet gentemot andra, någon slags maktposition. I den andra polen däremot ställer man sig i underläge gentemot någon som man ser upp till och ger därmed den andra makt. I den tredje polen däremot är man på precis jämbördig nivå med sin medmänniska.

Vad kan vi som vuxna göra för att stärka barns självkänsla?

De personer (omsorgspersoner som föräldrar, lärare, liksom även saker, omständigheter och kulturella fenomen) som är viktiga för barnets självutveckling kallar Kohut (1986) för självobjekt. I figur 2 visas de självobjekt som motsvarar de tre dimensionerna i självet.



Figur 2. Självobjekt som motsvarar självet tre dimensioner och dess centrum.

Ett sätt att försöka förebygga mobbning är att verka för att stärka alla dimensionerna i barns själv-i-relation, så att dimensionerna kan utvecklas på ett realistiskt sätt och så att det blir balans mellan dem.

- Om barnet möter självobjekt som *bekräftar hennes eller hans känslor*, behov och tankar kan barnet utveckla sitt grandiosa själv mot en realistisk nivå. Det betyder att barnet lär sig om sina känslor och behov, vilket är en förutsättning bl.a. för att kunna kontrollera sina känslor och behärska sitt beteende. Om barnet *inte* möter bekräftande vuxna så kan barnet utvecklas antingen mot att nedvärdera och underskatta sig själv eller mot att överskatta sig och uppleva sig som överlägsen andra människor.
- Om barnet möter människor som kan *fungera som ideal och modeller*, som kan hjälpa barnet att ställa upp realistiska mål och ställa realistiska krav på barnet så kan barnets idealsökande själv utvecklas på ett sunt sätt. Det innebär att barnet kan ställa upp realistiska mål och ideal för sitt liv. Om de vuxna *inte* ställer sig till förfogande som ideal och inte fungerar som stöd och hjälp ifråga om mål och normer, så kan barnet utvecklas mot antingen för höga eller för låga mål och ideal, för stränga normer eller avsaknad av normer.
- Om barnet möter andra vuxna och barn som *bekräftar barnets likhet med sig själva* och utgår från alla människors lika värde så kommer barnet att utveckla sin förmåga till

jämbördiga relationer med andra människor, utan att vare sig behöva ställa sig i underläge eller överläge. Om de vuxna i barnets närhet *inte* ser till att vara samhörighetskapande, så kan barnets förmåga till jämbördiga relationer till andra vara i farozonen.

Ett barn som inte får bekräftelse eller som blir trampat på, nedvärderat eller behandlat med respektlöshet kommer att antingen fortsätta att försätta sig i ett underlägset tillstånd eller själva överta det dominerande beteendet gentemot andra, dvs. nedvärdera och trampa på andra människor. Ett barn som däremot av vuxna och andra barn bemöts med respekt och på lika villkor kommer också att behandla andra (barn och vuxna) på likadant sätt. Därför behöver vi som vuxna ständigt reflektera över vårt sätt att bemöta och umgås med de barn som vi möter så att deras själv-i-relation kan utvecklas på ett sunt sätt.

Att diskutera i arbetsgruppen

- Vad får ovanstående resonemang för konsekvenser när det gäller mobbning och mobbningsförebyggande arbete inom dagvården?
- Självkänsla och/eller självförtroende – vilket vill vi satsa mera på i vår verksamhet inom dagvården?
- Hur ser vårt bemötande av barnen och vår kommunikation med barnen ut? Till hjälp kan man gärna ta en videokamera och filma varandra turvis, diskutera vad man ser på filmerna och sen diskutera följande fråga:
- Hur kan vi förbättra och utveckla vårt bemötande av varandra och av barnen, inklusive vår kommunikation?
- Vad kan vi i vår verksamhet göra rent konkret för att se till att vi stärker de tre dimensionerna i självet hos barnen i vår barngrupp?
- Olika barn kan ha olika behov när det gäller de tre dimensionerna i självet. Hur ser det ut för barnen i vår barngrupp? Hur kan vi göra för att tillgodose alla barns separata behov av självobjekt?

Källor:

Kohut, H. 1986/1977. Att bygga upp självet. Stockholm: Natur & Kultur.

Kohut, H. 1988/1984). Hur botar analysen? Stockholm: Natur & Kultur.

Sandvik, M. 2009. ”Jag har hittat mig själv och barnen”: Barnträdgårdslärares professionella självutveckling genom ett pedagogisk-psykologiskt interventionsprogram. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Vidareläsning:

Brodin, M. & Hylander, I. 1997. Att bli sig själv: Daniel Sterns teori i förskolans vardag. Stockholm: Liber.

Brodin, M. & Hylander, I. 2002. Själv-känsla – att förstå sig själv och andra. Stockholm: Liber.

Giddens, A. 1999. Modernitet och själv-identitet: självet och identiteten I den senmoderna epoken. Göteborg: Daidalos.

Goleman, D. 2001. Känslans intelligens. Om att utveckla vår emotionella kapacitet för ett tryggare och mänskligare samhälle. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Hedenbro, M. & Wirtberg, I. 2000. Samspelets kraft. Marte meo – möjlighet till utveckling. Stockholm: Liber.

- Juul, J. & Jensen, H. 2003. Relationskompetens i pedagogernas värld. Stockholm: Runa.
- Miller, A. 1985a. Det självutplånande barnet och sökandet efter en äkta identitet. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Miller, A. 1985b. I begynnelsen var uppfostran. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Sommer, D. 2005. Barndomspsykologiska facetter. Stockholm: Liber.

4.6 Barnens delaktighet

PM Sylvia Tast

På vilket sätt är barnet delaktigt i daghemmets fostringskultur?

Barnets rättigheter till delaktighet i den egna livsmiljön har redan i tjuogo år lyfts fram som ett fenomen som förpliktar vuxna. FN:s konvention om barnets rättigheter (FN, 1989/2010) innehåller följande tre grundläggande rättigheter för barn: 1) rätt till särskilt skydd och särskild omvårdnad, 2) rätt till en tillräcklig andel av samhällets resurser och 3) rätt att delta och bli hört i alla frågor som rör barnet självt. Dessutom finns det ytterligare fyra principer som förpliktar alla medborgare och i synnerhet oss professionella inom småbarnsfostran:

- Alla barn är likvärdiga
- Barnets bästa ska sättas främst i allt beslutsfattande
- Barn har rätt till ett gott liv
- Barnets åsikter ska beaktas

Begreppet delaktighet är mångfasetterat och omfattar en starkt subjektiv dimension, vilket innebär en utmaning för oss som fostrare. Ju mer man fördjupar sig i ämnet, desto tydligare blir det att begreppet har många betydelser och är svårt att definiera. Emilson och Folkesson (2006) konstaterade i sin egen forskning: ”Det är omöjligt att skapa ett gemensamt sätt att tala om eller använda delaktighet på: den har sitt eget språk i olika kontexter” (Emilson & Folkesson 2006, 219). Daghemscontexten har sitt eget språk för delaktighet, som på vardagsnivå syns på olika sätt i varje daghemsgrupp och kompiskultur mellan barnen.

Grunderna för en plan för småbarnsfostran samt delaktighet

I planen för småbarnsfostran definieras småbarnsfostran som pedagogisk växelverkan som äger rum i små barns livsmiljö, och vars målsättning är att främja en balanserad uppväxt, utveckling och inläring hos barnen. Centrala principer som konkretiserar barns rättigheter är barnets rätt till en tryggad uppväxt, utveckling och inläring samt rätten att bli förstådd och hörd enligt sin ålder och utvecklingsnivå. (Grunderna för planen för småbarnsfostran 2005, 17.)

Beträffande målsättningarna i grunderna för planen för småbarnsfostran är det vad gäller mobbning väsentligt att man i fostringsprocessen betonar beteendeformer och tillvägagångssätt som tar hänsyn till andra. Som fostringsändamål innebär det till exempel att varje barn lär sig att ta andra i beaktande och bry sig om andra. (Grunderna för planen för småbarnsfostran 2005, 18). Också målsättningen att öka självständigheten och stegvis ta

ansvar för de egna handlingarna är förutsättningar för att barnet ska lära sig att förstå vilka följder de egna handlingarna har i samvaron med andra. Hur syns dessa ändamål på praktisk nivå i våra daghems planer för småbarnsfostran? Nämns förebyggande av mobbning över huvud taget i planerna?

Barnets rätt till delaktighet och möjlighet att påverka framkommer tydligt i målsättningarna och ändamålen för fostran i Grunderna för planen för småbarnsfostran. De sätt att agera som är utmärkande för barn styr våra pedagogiska lösningar. Vad är det som gör delaktighet så viktigt? Fostraren måste förstå betydelsen av att förverkliga delaktighet med utgångspunkt i ett enskilt barns utveckling och inläring. Här är det bra att skilja åt termerna delaktighet och deltagande. Deltagande kan innebära att vara med i en situation som någon annan definierat, utan någon personlig insats i situationen. Delaktighet betyder däremot ett stort personligt engagemang i att påverka en situation och ansvar för följderna av de egna handlingarna. (Viirkorpi 1993, enligt Uusitalo & Laakso 2005, 44.)

När barnet är delaktigt inkluderas det i något gemensamt, som i vardagen kan innebära gemensam diskussion, planering, lek eller gemensamt arbete. Med verksamhet som får barnen att delta kan vi skapa delaktighet och gemenskap. (Uusitalo & Laakso 2005, 43–45.) Man ska alltså stöda en stegvis ökning av barnets delaktighet och barnet ska inkluderas i all verksamhet på daghemmet där barnet kan delta. Detta ska granskas i synnerhet med utgångspunkt i daghemmets fostringskultur. Tar vi i tillräcklig utsträckning barnets synvinkel i beaktande när vi genomför pedagogiska lösningar. Hur förverkligas barnets rätt till delaktighet?

Gruppedagogik ska synliggöras i daghemmets plan för småbarnsfostran

Puroila (2002), som undersökt kulturen i småbarnsfostran, konstaterar att daghemmens fostringskulturer många gånger är splittrade och att det finns mycket motstridiga uppfattningar om till exempel barns inläring och den vuxnas roll i stödandet av inläringen. Hon påminner också om att de kulturella normerna endast kan bibehållas så länge som vi upprätthåller normerna och producerar samma normer på nytt. Förändringen är långsam och förutsätter en utvecklingsprocess. (Puroila 2002, 17, 177–178.) Vi är själva en del av den fostringskultur som vi vill utveckla, men samtidigt kan vi vara det största hindret för dess utveckling och för genomförandet av en förändring.

Hur kan vi göra barnets röst hörd?

Fostrarens skyldighet på daghemmet är att skapa och utveckla praxis som stärker barnets möjlighet att uttrycka sina synpunkter, bli hört och delta i beslut som gäller barnet självt tillsammans med andra barn och vuxna på ett sätt som motsvarar barnets ålder och utvecklingsnivå. Den vuxna har en central roll som han/hon inte får smita från. Det är väsentligt att både vuxna och barn är medvetna om när barnet blir hört och kan påverka. Om vi utestänger barnen från denna process är de inte aktörer och kan inte påverka, utan de är utvärderingsobjekt. Utöver medvetenheten måste barnens handlingar ha synliga effekter i vardagen. Annars skapar handlingarna frustration. (Turja 2007, 171.)

Delaktighet är att ingå i en gemenskap. Ett gruppinriktat tillvägagångssätt berättar ännu inte huruvida delaktigheten har förverkligats, men det är ett verktyg för att göra barns

delaktighet möjlig. Centrala faktorer som ökar eller begränsar ett barns delaktighet är vardagssituationer samt rutiner och olika slag av verksamhet i grupp. Om barnet hamnar utanför och inte upplever att det med sina handlingar kan påverka situationer (detta gäller också de allra minsta barnen på deras eget språk!), blir situationerna betydelselösa för dem och leder ofta till störande beteende eller avståndstagande. Känslan av att höra till en grupp kan stärkas med mycket enkla metoder som är välkända för oss fostrare. Medveten användning av dessa metoder i daghemmet för att främja ett eller flera barns delaktighet är väsentlig.

Ett annat perspektiv på barns delaktighet är metoden för undersökande lärande, där betydelsen av delad expertis betonas och där också barnet får rollen som expert (Hakkarainen, Lonka & Lipponen 2004). Metoder för delaktighet i vardagen, där också ett undersökande grepp kan förverkligas vid daghemmet, är till exempel att sjunga tillsammans, att stöda barnens lek, att fundera på avsikten med gemensamma regler (är de till för de vuxna eller för barnen eller för båda), att dela och värdesätta barnens upplevelser och tankar, att göra barnens initiativ till utgångspunkter för planeringen, att planera tillsammans med barnen samt sätta ord på vardagen. Det är viktigt att säga högt, kanske med andra ord mellan vuxna än mellan barn, att vi gör det här tillsammans för att vi tycker att det är så viktigt och trevligt att vara tillsammans!

Humor är en enorm resurs i fostringsarbetet. Att ha roligt och fåna sig med barnen, att på ett säkert sätt gå ur den vuxna yrkesmänniskans roll då och då, fungerar när fostraren känner barnen och litar på sin egen förmåga att vid behov åter ta kontroll över situationen. Närhet, beröring, uppskattande blickar och gester är kraftfulla. I allt beaktande av barnet är fostrarens interaktionsfärdigheter väsentliga. Man kan tala om förmågan att vara psykiskt närvarande i en interaktionssituation, mötets pedagogik och känslomässiga färdigheter. Fostraren är engagerad när han/hon har en vilja att förstå och värdesätta barnet, lyssna och bry sig om, skapa en känsla av välbefinnande hos båda parterna och en upplevelse av att gemenskapen är betydelsefull. (Haapamäki m.fl. 2000, 52–59.)

En engagerad fostrare vill inte förvärra barnens negativa känslor i en mobbningsituation, utan förstår att båda parterna behöver stöd med olika, men också gemensamma, metoder. Det fungerar inte att sätta ett barn ensamt på straffbänken, men det kan hjälpa att lägga armen om barnet och lyssna – ända fram till nästa tillfälle när barnet behöver en arm om axlarna.

Tillvägagångssätt på daghemmen som gör barnet delaktigt:

- barnet är också expert på sådant som rör barnet självt
- stödd lek, ledande av lek
- regler som görs upp tillsammans med barnen och samtal om reglernas innebörd
- att respektera och lyssna till barnen – att dela upplevelser och tankar
- glädje och humor

Fundera över:

- Är vårt daghem en plats där alla barn mår bra?
- Är jag medveten om mina mobbningsförebyggande tillvägagångssätt?

- Diskuterar jag mina tillvägagångssätt beträffande delaktighet på ett öppet sätt med mina arbetskamrater. Tar jag till mig respons?
- Inser jag betydelsen av barnens kamratkultur för hur barnets jaguppfattning utvecklas? Hur gör jag för att stärka barnets känsla av att han/hon är en del av ”oss” och accepterad som individ?
- Är jag medveten om betydelsen av min egen roll för stödandet av lek och barnens möjlighet att få vara med i leken?
- Sätter jag ord på barnens upplevelser av olika känslotillstånd? (Nu känns det inte bra för att ... o.s.v.)
- Inkluderar jag barnet i planeringen på barnets villkor eller på mina egna villkor?

Källor:

Emilson, A. & Folkesson, A-M. 2006. Children's participation and teacher control. *Early Child Development and Care* 176 (3 – 4), 219 – 238.

FN (1989/2010). *FN:s konvention om barnets rättigheter*. <http://www.unicef.fi/helabarnkonventionen>

Grunderna för planen för småbarnsfostran (2005). Stakes. Handböcker 56. Vaajakoski: Gummerus.

Haapamäki, J., Kaipio, K., Keskinen, S., Uusitalo, I. & Kuoksa, M. (2000). *Yhteisö kasvatataa. Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä*. Helsingfors: Tammi.

Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 2004. *Tutkiva oppiminen*. Järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen sytyttäjinä. Borgå: WSOY

Puroila, A-M. 2002. *Kohtaamisia päiväkotiarjessa – kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön*. Pedagogiska fakulteten. Uleåborgs universitet.

Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. I verket Ikonen, O. & Virtanen, P. (red.) *Erilainen oppija – yhteiseen kouluun. Kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä*. Opetus 2000. Jyväskylä: PS-Kustannus, 167–196

Uusitalo, I. & Laakso, T. 2005. ”Sit tääl on sellainen lohikäärme, millä voi ratsastaa...” – Lapset elinympäristönsä kehittäjinä. I verket Parkkinen, T. & Keskinen, S. (red.) *Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus*. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 21. Åbo yrkeshögskola: Åbo, 43–5

Vidareläsning:

Kalliala, M. 2008. *Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa?* Helsingfors: Gaudeamus.

Karlsson, L. 2000. *Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa*. Helsingfors: Edita.

Kinos, J. 2002. Kohti lapsilähtöisen varhaiskasvatuksen teoriaa. *Kasvatus* 33 (2), 119–132.

4.7 Att främja jämställdhet

PK Sara Sundell

Jämställdhet innebär lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla, oavsett kön. Vuxna bemöter oftast barn med olika förväntningar och attityder beroende på om de upp-

fattar dem som flickor eller pojkar. Det här görs ofta omedvetet, men det styr barnen till snäva och begränsade könsroller som påverkar deras möjligheter och deras utveckling.

Då man jobbar med jämställdhet på dagis handlar det till stor del om pedagogernas sätt att bemöta barnen. Det handlar om pedagogernas medvetna och omedvetna föreställningar, förväntningar och krav på flickor och pojkar. De baserar sig på de normer och värderingar vi i dag har i vårt samhälle och det är vi vuxna som förmedlar dem vidare till barnen. Barn som bryter mot normerna om hur man "borde" vara som flicka eller pojke riskerar att bli retade eller mobbade av andra barn. Därför är det viktigt som pedagog att fundera igenom sitt förhållningssätt till flickor och pojkar och synliggöra sina omedvetna förväntningar och attityder om kön. Efter det kan man börja arbeta med ett jämställt bemötande som gynnar både pojkar och flickor och deras välmående.

Jämställdhet på dagis innebär att lägga till, inte att ta bort. Det handlar om att ge barnen fler valmöjligheter. En flicka kan gärna vara en prinsessa, men prinsessan kan vara mer än fint klädd. Barnet kan uppmuntras till att göra olika saker som prinsessa, t.ex. åka på äventyr eller ha magiska krafter. Pojkarna behöver närhet, samtal och positiv uppmärksamhet av pedagogerna lika mycket som flickorna. Att ha överseende med vissa beteenden man anser vara typiska för pojkar eller flickor kan få negativa följder. Vi borde inte tillåta någon att bråka eller bryta mot reglerna med motiveringen att det är så pojkar eller flickor är. Samma regler ska gälla för alla på dagiset, oberoende av kön. Annars kan det hända att vi t.ex. uppmuntrar pojkar att vara våldsamma, ingriper på olika sätt i flickors och pojkars konflikter eller bortförklarar mobbning med motiveringen att det ju är så pojkar är.

Det är viktigt att barnen får se många olika förebilder, både av de vuxna i deras närhet och i materialet på dagiset. Personalen på daghemmet kan gärna bredda på sina könsroller. Om det alltid är de manliga kollegernas roll att spela fotboll eller att sätta upp en hylla ger vi en snäv bild av könsrollerna. Därför är det bra att visa olika sidor av sig själv som pedagog och prova på nya saker, även om man inte i början är så bra på det. Att göra saker som man inte är så bra på förmedlar även till barnen att det inte är farligt att misslyckas eller pröva på saker som man ännu inte är så duktig på. Om vi har många olika förebilder för barnen minskar även risken för mobbning av dem som inte passar in i de traditionella könsrollerna.

Att jobba med jämställdhet innebär även att jobba med kamratrelationer. Då lekarna blir friare och mindre styrda av "flick- och pojkleksaker" och då vi ser till individen och inte könet gör vi det mer möjligt för flickor och pojkar att vara vänner och att leka tillsammans. För barnen innebär det fler möjligheter att hitta vänner, då det inte begränsas till barn av deras eget kön.

Dokumentera och undersök hur verkligheten på daghemmet ser ut. Fundera om flickor och pojkar erbjuds lika möjligheter.

- Titta på böckerna, sångerna och lekarna som används på daghemmet. Vem handlar de om? Hur många av personerna som är i huvudrollen är flickor och hur många pojkar eller könsneutrala? Hur ser det ut för personerna i birollerna? → Gör listor och dra

streck för pojkar, flickor och könsneutrala. Titta på vad personerna gör och se om det finns tillräckligt med variationer för både flickor och pojkar. Om det ser ojämnt ut på något sätt, kan man försöka jämna ut det då man köper in nya böcker eller då man väljer sånger i fortsättningen. (Henkel 2006.)

- Undersök daghemmets miljö. Var är leksakerna placerade, vem leker var och med vem? Gör en tabell med barnets namn, val av material och vem barnet leker med. Väljer flickor och pojkar lika? Har alla barn någon att leka med eller blir någon utanför? Kan man placera något på ett annat ställe så att det inbjuder fler till lek? Finns det skilda lekplatser för flickor och pojkar? Kan man i så fall blanda mer traditionella flick- och pojkleksaker så att de kan leka tillsammans? (Henkel 2006.)
- Observera talarutrymme t.ex. på en samling. Vem ger vi ordet till och vem tar det oftare? Gör en tabell med en kolumn för flickor och en för pojkar. Sätt ett streck varje gång en flicka eller en pojke själv tar ordet. I en annan rad sätter man streck varje gång flickor eller pojkar får ordet av pedagogen och i den sista då de får negativ tillsägelse av pedagogen. Gör samma sak med enskilda namn och undersök om det ser ojämnt ut. På det viset ser man hur ordet blir fördelat och om det kunde se annorlunda ut för att bli mer rättvist. (Henkel 2006.)
- Observera pedagogernas bemötande av barnen med videokamera och analysera tillsammans vad ni ser.
- Dela inte upp barnen enligt deras kön, utan se barnen som individer med egna namn.

Fördelar med att jobba med jämställdhet på daghemmet enligt Henkel (2009):

- Minskad stress
- Mindre mobbning
- Ökad kreativitet
- Fler valmöjligheter
- Både personalen och barnen mår bättre
- Barnen växer till helare individer med fler resurser

Fundera på:

- Förväntar jag mig samma sak av en flicka som av en pojke?
- Skulle jag ha reagerat på samma sätt om det varit en pojke i stället för en flicka eller en flicka i stället för en pojke? T.ex. då en pojke gråter eller då en flicka är högljudd. Reagerar jag på samma sätt då två flickor brottas som då två pojkar gör det?
- Erbjuder jag likadana lekar och leksaker åt alla barnen, oberoende av deras kön?
- Tar jag alla barn på samma allvar då de kommer till mig och berättar om mobbning?
- Har alla barn samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter på mitt daghem?

Källor:

Henkel, K. 2006. En jämställd förskola – teori och praktik. 4:e upplagan. Falun: Scanbook AB.

Henkel, K. & Tomicic, M. 2009. Ge ditt barn 100 möjligheter istället för 2. Tallinn: Olika förlag AB.

Wahlström, K. 2003. Flickor, pojkar och pedagoger. Upplaga 2:3. Kristianstad: Sveriges Utbildningsradio UR

5. Föräldrasamarbete

Familjerna och föräldrarna spelar en viktig roll i det förebyggande arbetet. Oavsett det faktum att mobbning är en gruppforeteelse och de akuta situationerna måste lösas i den miljö där mobbningen sker, så är mobbning också något som berör hemmet (Salmivalli 2003). Hemmets värderingar avspeglar sig i barnets sätt att bemöta sina jämnåriga och fungera tillsammans med dem. Ett lyckat mobbningsförebyggande arbete förutsätter fostringsgemenskap och gemensamma värderingar mellan föräldrar och daghemspersonal.

När man utarbetar en handlingsplan för ingripande i och förebyggande av mobbning, är det bra att också fundera över föräldrarnas roll. Det är viktigt att föräldrarna engagerar sig i det förebyggande arbetet, för att skapa gemensamma värderingar för både hem och daghem. Barn berättar ofta hemma om vad de upplevt. Föräldrarna upptäcker också sådana symptom som man kanske inte lagt märke till på daghemmet. Symptomen kan t.ex. vara ovilja att gå till daghemmet, magont, huvudvärk, sömnsvårigheter eller att barnet till exempel blir glädjेलöst eller beter sig mer aggressivt än tidigare mot sina föräldrar eller systerkon. Det är viktigt att daghemspersonalen lyssnar till föräldrarna och tar deras oro på allvar. Tillsammans kan man sedan utreda vad som ligger bakom barnets berättelse och symptom.

Föräldrar kan vara omedvetna om vad som kan förorsaka eller upprätthålla mobbning. Det kan gälla attityder eller inställningar, till exempel att föräldrarna ger sina barn rådet att det är acceptabelt att försvara sig genom att slå eller ge tillbaka, eller att det är en bra metod för att få slut på mobbningen. En undersökning bland barn i skolåldern visade att mobbningen upprätthålls av att bemöta våld med våld (Salmivalli 1998). Ett annat exempel är om föräldrarna diskuterar andra barn eller daghemmets personal sinsemellan så att barnet hör samtalet. Om föräldrarna kritiserar eller pratar illa om andra barn, föräldrar eller daghemspersonalen smittar inställningen av sig och fungerar som modell för barnet. På så sätt kan föräldrarna utan att de märker det förmedla värden och sätt att bete sig till barnet som inte främjar barnets prosociala beteende. Daghemmets personal kan också förmedla respektlösa attityder genom att prata illa om andra barn eller deras familjer när barnen hör på.

Föräldrar behöver också information om mobbning. Man kan öka föräldrarnas insikt och förståelse om mobbning t.ex. genom att ta upp temat på ett föräldramöte/kväll. En av målsättningarna med föräldrakvällen är att hitta ett gemensamt språk för föräldrarna och daghemmets personal. Barnet kan hemma berätta att det blir mobbat, medan man på daghemmet är av annan åsikt. Det är viktigt att inse att olika parter kan se på en och samma situation på olika sätt. Därför är det viktigt att föräldrarna tar det barnet berättar på allvar men även lyssnar in hur personalen upplever situationen.

Om daghemmet och föräldrarna är oense om barnets situation kan daghemmet erbjuda föräldrarna att de observerar barnets interaktion under en eller två veckor. Observationerna dokumenteras och tolkas sedan tillsammans. Då har båda parterna mera information om situationen.

Ett exempel är en treårig flicka som berättade hemma att ”pojkar mobbar”. Personalen observerade barnens samspel och konstaterade att pojkarna lekte högljutt, vilket störde flickan. Föräldrarnas uppgift är att lyssna till barnets berättelse och ta den på allvar samt att utreda vad flickan menar med ”pojkar mobbar”. Detta görs i växelverkan med daghemmet. Det är viktigt att föräldrarna får veta att pojkarna inte avsiktligt har gjort flickan ledsen eller behandlat henne illa. Hon har ändå upplevt att deras beteende stört henne. Daghemmets uppgift är att fundera över hur man kan skapa en sådan atmosfär i gruppen att alla känner sig trygga och mår bra.

Att fundera över:

- Hur kan föräldrarna tas med vid uppgörande av handlingsplanen?
- Hur kan föräldrasamarbetet beaktas i planen?
- Kan föräldrarna påverka planens innehåll?
- Kan föräldrarna delta i valet av förebyggande metoder mot mobbning i det egna barnets grupp?
- Ges föräldrarna möjlighet att kommentera handlingsplanen då den uppgjorts?

Råd och tips till barnets föräldrar:

(kan delas ut till barnets föräldrar t.ex. under ett föräldramöte)

- Samtala med ditt barn om barnet upplever sig ha vänner i daghemmet.
- Bjud hem barnets vänner
- Bjud även hem andra barn för att bli bekant med dem.
- Håll kontakt med föräldrarna till ditt barns vänner.
- Följ med och stöd barnet i lekar på fritiden.
- Ta det barnet berättar på allvar. Att berätta är inte att skvallra.
- Om barnet inte vill gå till daghemmet, ta reda på vad det kan bero på. Var uppmärksam på om barnet har magont eller huvudvärk, är irriterat och gråter eller om barnets beteende förändras.
- Delta i samarbetet med daghemmet (t.ex. föräldramöten, olika aktiviteter som ordnas)
- Träna sociala färdigheter hemma. Öva och uppmuntra barnet att visa respekt för andra.
- Fundera över dina värderingar beträffande uppfostran. Främjar hemmets värderingar mobbning? (T.ex. är det naturligt att pojkar slåss och att flickor endast kan leka två och två?)
- Tänk på hur du pratar om andra människor i barnets närvaro.
- Våga sätta gränser och säga nej.
- Ge barnet positiv bekräftelse och uppmuntran.
- Om ditt barn har mobbat andra, förklara att barnet gjort fel, men skuldbelägg inte barnet utan utred situationen.
- Be att få läsa daghemmets plan för förebyggande av och ingripande i mobbning, och om en sådan inte finns, be att daghemmet utarbetar en.
- Delta i utarbetandet av daghemmets plan om du blir ombedd att göra det.
- Förbind dig tillsammans med daghemmet att följa gemensamma regler för t.ex. födelsedagsinbjudningar.
- Diskutera med barnet om inbjudningar till födelsedagskalas, så att inte något barn i gruppen upprepade gånger blir utan inbjudan).

Gemensamma spelregler

Genom att utarbeta gemensamma spelregler i barngrupperna kan man förebygga maktmissbruk och på samma gång uppkomsten av mobbning. Överenskommelser kan handla om födelsedagsinbjudningar eller vilken matsäck som man får ha med sig på utfärd. Motsvarande situationer kan också vara sådana som upplevs som besvärliga hemma eller på daghemmet, t.ex. tävlan om vem som har den finaste leksaken. Föräldrarna är sällan medvetna om att det förekommer maktmissbruk under dagen då barnen genom att t.ex. byta ut gäster till födelsedagskalas manipulerar med gruppens sociala relationer. Detta kan undvikas genom gemensamma spelregler, som daghemmet och föräldrarna kommer överens om.

Födelsedagsinbjudningar

Exempel på födelsedagsinbjudningar:

"Om du inte leker med mej får du inte komma på mitt födelsedagskalas."

"Om du leker med Tim får du inte komma på mitt födelsedagskalas."

"Om du låter mig spela på ditt Nintendo får du komma på mitt födelsedagskalas."

"Jag bjuder Kalle, Jonas, Johan och Elias på mitt kalas, men dig bjuder jag inte lvar."

"De som leker med mig i dag får komma på mitt kalas"

- Hurdana regler kan man komma överens om?
- Ska man alltid bjuda in alla barn?
- Vem bestämmer vilka som ska bjudas?
- Är föräldrarna medvetna om att man "hotar och mutar" med inbjudningarna?
- Kan föräldrarna bestämma vilka som ska bjudas?
- Hur delas inbjudningarna ut? Sker det utanför daghemmet?
- Är det möjligt att bjuda både pojkar och flickor?

Alla föräldrar deltar inte alltid i föräldramöten eller förbinder sig till de regler som utarbetats. Informationen om överenskommelserna bör ändå nå alla muntligt eller skriftligt. Daghemmets uppgift är att försäkra sig om att inget barn blir illa behandlat. Ett barn som ständigt blir utan inbjudan känner sig med tiden allt mer utanför och utstött i gruppen. Daghemmets uppgift är då att förbjuda att inbjudningar delas ut på daghemmet, fastän föräldrarna inte skulle förbinda sig till reglerna. Även hot om att inte få någon inbjudan kan förbjudas.

Föräldrar har rätt att veta

Mobbning är alltid både hemmets och daghemmets gemensamma ärende. Ett gott pedagogiskt klimat är grunden för att daghem och föräldrar tillsammans ska finna lösningar på olika situationer. Föräldrar har rätt att veta hurdana sociala relationer barnet har på daghemmet. Det är också viktigt för föräldrar att veta om barnets sociala samspel i huvudsak är negativt och om barnet blir utestängt i gruppen. Det är inte alltid så lätt att ta upp dessa frågor med föräldrarna.

Föräldrar kan ha svårt att ta emot information, särskilt om det egna barnet har mobbat andra. Därför är det viktigt att se på mobbning i ett bredare perspektiv än bara som ett enskilt barns problem. Om man närmar sig mobbning som en gruppforeteelse och fokuserar på den grupp där mobbningen sker, undviker man att stämpla ett enskilt barn. Föräldrar innehar också alltid värdefull kunskap om barnet och barnets beteende. Utbyte av sådan information är mycket viktigt, så att barnet kan få hjälp och stöd, oavsett om barnet har mobbat andra eller själv blivit mobbat.

- Mobbning är föräldrarnas och daghemmets gemensamma angelägenhet
- Tydliga gränser behövs både hemma och i daghemmet för den som kränker och mobbar
- Skuldbeläggande och stämplande hjälper inte barnet
- Orsakerna till att mobbning förekommer är inte entydiga. Därför är det inte enbart föräldrarnas sak att lösa problemen
- Det är inte alltid hemmen förbinder sig till samma värderingar som daghemmet, men trots det måste man på daghemmet hjälpa barnet (både den som blir mobbad och den som mobbar)
- Hur kan hemmet och daghemmet tillsammans lära barnet positiva sätt att fungera tillsammans med andra?
- Hur kan hemmet och daghemmet tillsammans stöda det mobbade barnet?

Lästips: Kaskela, M. & Kekkonen, M. 2006. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta. Vaa-jakoski: Gummerus.

5.1 Mobbning som tema för daghemmets föräldrakväll

Ett bra sätt att behandla temat mobbning och informera barnens föräldrar är att ordna en föräldrakväll. Målet med föräldrakvällen är att öka föräldrarnas medvetenhet om mobbning som fenomen samt stärka samarbetet kring fostran.

Att uppmärksamma vid förberedelse inför föräldrakvällen/föräldramötet:

Mobbning väcker många känslor både hos personalen och föräldrarna

Mobbning kan vara ett känsligt ämne för barnens föräldrar. Föräldrarna kan själva ha blivit utsatta för mobbning eller själva mobbat. En förälder kan ha upplevt att det egna barnet har blivit mobbat och en annan förälder har kanske varit med om att det egna barnet mobbar andra. Avsikten med föräldrakvällen är inte att lösa situationer som gäller enskilda barn eller gruppen, utan att diskutera ämnet på ett allmänt plan. Det är viktigt att föräldrarna informeras om det genast i början av kvällen. Om kvällen väcker ett behov att diskutera situationen för ett enskilt barn, uppmanas föräldrarna att ta kontakt genast efter kvällen.

Mobbning väcker också känslor bland personalen. Det kan bero på egna erfarenheter, de egna barnen eller arbetet. Det är bra att först diskutera mobbning med personalen, så att de egna känslorna eller de egna barnens erfarenheter inte dominerar kvällen.

Att prata om mobbning innebär inte att försöka ta reda på vem som är skyldig utan att få mobbningen att upphöra

Mobbningssituationer uppstår i möten och är inte det enskilda barnets eller barnets föräldrars fel. Man hittar inte en bra och konstruktiv lösning genom att söka skyldiga och skuldbelägga. Personalen ska säkerställa att föräldrarna inte söker en skyldig eller skuldbelägger något barn eller barnets föräldrar. Man kan ordna samtal mellan mobbarens och det mobbade barnets föräldrar, men föräldrakvällen är inte rätt plats för det. Föräldramötet ger möjlighet att skapa dialog om gemensamma spelregler. Om det till exempel förekommer kränkande språkbruk bland barnen kan föräldrarna komma överens om att ta upp frågan om språkbruk och kränkande beteende hemma.

Plan för förebyggande av och ingripande i mobbning som en del av föräldrakvällen

När en föräldrakväll om mobbning ordnas, är det bra om det mobbningsförebyggande arbetet redan har inletts på daghemmet och en plan för förhindrande av och ingripande i mobbning har utarbetats. Då är det lättare att beskriva för föräldrarna hur man agerar på daghemmet. Föräldrarna kan också bidra till planen med sin kunskap.

Förbered dig på en kväll där dialogen står i fokus

Du behöver inte veta allt och inte heller kunna svara på alla frågor. Din uppgift är att fungera som inledare och stödja att dialogen kommer igång.

Information med anknytning till mobbning

Mobbning är ett komplicerat fenomen och förståelse av mobbning kräver bakgrundsinformation.

Bekanta dig med litteratur om ämnet före kvällen, t.ex. *Mobbar även små barn?* (Stoor-Grenner & Kirves 2010) och/eller *Kaverien kanssa* (Salmivalli 2000).

För åtminstone följande saker på tal:

- Definition av mobbning – vad är mobbning och vad är inte mobbning, hur definieras mobbning
- Vad är kännetecknande för mobbning – medvetenhet, upprepning, maktobalans, offrets oförmåga att försvara sig, betydelsen av barns subjektiva upplevelse
- Olika former av mobbning: fysisk mobbning, psykisk mobbning, verbal mobbning (direkt och indirekt mobbning)
- Det kan vara svårt att upptäcka psykisk mobbning
- Följderna av mobbning

Hur kan barnen vara delaktiga i föräldrakvällen

Barnen besitter själva värdefull information om de sociala förhållandena inom sin grupp samt om mobbning som fenomen. Kartläggning av och frågor om barnens erfarenheter hjälper vuxna att stöda gruppen och att stärka upplevelsen av delaktighet. Man kan med fördel fråga barnen hur de upplever saker. Inför föräldrakvällen kan man samla barnens teckningar eller berättelser om mobbning, men samtidigt komma ihåg finkänslighet och anonymitet. Barnens ”hälsningar” får inte riktas till ett barn, utan avsikten är att bättre förstå den verklighet barnet upplever.

Exempel på en föräldrakväll:

Mål för kvällen

- Att inleda ett gemensamt mobbningsförebyggande arbete
- Att öka föräldrarnas kunskap om mobbning
- Att stärka fostringssamarbetet och komma överens om gemensamma spelregler för hur man ska agera om mobbning eller kränkande beteende förekommer i gruppen

Föräldramötets struktur:

1. Information om mobbning
 - Kvällens ledare/barnträdgårdsläraren berättar om mobbning som fenomen med avseende på barn i daghemsåldern
2. Personalen på daghemmet presenterar sin handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbning
 - Personalen berättar hur de ser på mobbning och förebyggande arbete
 - Personalen berättar hur de gör för att förebygga mobbning i sin verksamhet
 - Olika förebyggande metoder förevisas och presenteras närmare (t.ex. egenvårdarmodell, StegVis, Start, Gruppteraplay m.m.)
3. Gemensam dialog om vad mobbning är
 - Om ingen dialog uppstår, kan man t.ex. föreslå temat: "Kan en engångsföreteelse vara mobbning"
4. Gruppuppgift: gemensamma spelregler
 - Föräldrarna delas in i mindre grupper
 - Grupperna får ett tema att fundera över eller väljer själva ut ett tema som är aktuellt för dem. Exempel på teman kan vara: Hur ska födelsedagsinbjudningar skötas i den här gruppen? Vem ska bjudas och hur ska inbjudningarna delas ut? Hurdan matsäck är lämplig för en utflykt? Kan barnen dela med sig av matsäcken? Leksaksdagens betydelse och spelregler?
5. Gemensam dialog om uppgiften och överenskommelse om regler
6. Som avslutning på kvällen kommer man överens om hur man ska agera i fortsättningen och hur föräldrarna ska få information om ämnet i den grupp där det egna barnet ingår

6. Utvärdering och dokumentation

6.1 Utvärdering av planen

Förebyggande av mobbning är ett systematiskt och långsiktigt arbete. När planen utformas och tas i bruk är utvärdering en viktig del av processen. Målsättningen med utvärdering är att fundera över hur planen fungerar som stöd för det mobbningsförebyggande arbetet. Har planen fungerat som ett verktyg för personalen? Har daghemmet uppnått gemensam förståelse för mobbning och hurdana förebyggande arbetssätt har uppstått på

daghemmet? Upptäcker man mobbningsituationer lättare och oftare än förut, och ingriper man konsekvent i dessa? Har de vuxnas attityder förändrats, är atmosfären positivare? Hur mycket hörs barnens röst vid utformningen av planen?

I utvärderingen är det också viktigt att uppmärksamma föräldrarnas synpunkter och erfarenheter. Är föräldrarna medvetna om planen och dess innehåll? Vet föräldrarna vad som ska göras om mobbning förekommer? Tas föräldrarnas åsikter i beaktande vid daghemmet?

Ett utvärderingsobjekt är också om bråken och konflikterna har minskat, om barnens sociala färdigheter har förbättrats, om det aggressiva beteendet har minskat och om barnen får tillräckligt mycket positiv växelverkan i gruppen.

Man kan också fråga barnen frågor med anknytning till utvärderingen. Trivs barnet på daghemmet, finns det vänner och lekkamrater på daghemmet, finns det skrämmande saker på daghemmet, tar de vuxna barnet på allvar när barnet uttrycker sina åsikter?

Planen bör utvärderas alltid när det finns behov för det:

- om det sker förändringar i barngruppen
- om de vuxna byts ut
- när de enskilda barnens förmågor utvecklas
- när gruppdynamiken utvecklas
- om det sker förändringar i de vuxnas attityder
- om det finns behov för att ändra metoderna för förebyggande arbete
- om föräldrarna vill ha förändring

6.2 Dokumentation av mobbningsfallen

Varför och vad dokumenteras?

Det är viktigt för daghemmen att dokumentera mobbningsituationerna, hur man ingripit i och följt upp dem, i synnerhet om de förutsätter ytterligare åtgärder eller leder till meningsskiljaktigheter till exempel med föräldrarna. Dokumentation rekommenderas när föräldrarna meddelar att deras barn blir mobbat på daghemmet samt när personalen upptäcker att något barn blivit offer för mobbning (barnet berättar eller på basis av iakttagelser).

Nedskrivna dokumentation underlättar uppföljningen av situationen och med hjälp av dokumentationen kan man berätta vad som hänt ur de olika parternas synvinkel. Med hjälp av dokumentationen kan daghemmet bevisa att situationen följts upp och att man ingripit i situationen. Metoderna och sätten att ingripa bör också vara nedskrivna, så att de kan utvärderas.

Att fundera på:

- Hur görs dokumentationen? Vem dokumenterar?
- Vem ansvarar för dokumentationen? Var förvaras den?
- I vilka situationer bör man inleda dokumentationen?

6.3 Att uppdatera och sprida information om handlingsplanen

Mobbning är inte ett statiskt tillstånd, utan förändras med gruppen. Personalens medvetenhet om fenomenet kan ökas till exempel genom utbildning, och då är det också nödvändigt att uppdatera planen. Vid daghemmet ska man komma överens om en tidpunkt när planen utvärderas, och tidpunkten antecknas i planen. På basis av utvärderingen sammanställs nya förebyggande åtgärder för följande verksamhetsperiod. Dessutom uppdaterar grupperna sina egna planer när barngruppen förändras eller när barnens färdigheter utvecklas. Den grupp-specifika planen är avsedd att fungera som arbetsredskap och uppdateras enligt behov. Föräldrarna informeras om daghemmets gemensamma plan till exempel i samband med föräldrakvällen. Då beskrivs planens innehåll för föräldrarna och de kan ställa frågor om innehållet. Det är också bra att fundera över var planen förvaras och hur föräldrarna får möjlighet att läsa den. Vid inskolning av ny personal bör man också beakta hur de ska informeras om planen.

6.4 Fortbildning

Mobbning som fenomen har ändrat rätt litet genom årtionden. Äldre generationer kan beskriva hur de har utsatts för samma saker som de barn vi tillfrågat. Man har kunnat bli utesluten från leken, knuffats eller hånats. Samtidigt kan man konstatera att den också får nya drag, t.ex. att man tar med tekniska hjälpmedel i mobbningen. Redan små barn kan mobba via mobiltelefoner och Internet. Det betyder att personalen hela tiden behöver uppdatera sitt kunnande om vilka uttrycksformer mobbningen kan ta och hur man åtgärdar och förebygger det. För att garantera att personalen ges fortbildning kan man skriva in det i planen. Där kan framgå hur ofta fortbildning ordnas och vem som ansvarar för att den ordnas.

BILAGA 1: Modell för hur en antimobbingsplan kan se ut

En plan för ingripande i och förebyggande av mobbning som en del av enhetens plan för småbarnsfostran

Förebyggande av och ingripande i mobbning bör vara ett konsekvent och systematiskt arbete. Det lönar sig för varje verksamhetsenhet att utarbeta en egen plan. Utarbetandet förutsätter kännedom om mobbning som fenomen samt gemensamma värdediskussioner i daghemmet om ämnet. Planen sammanfogas till en del av enhetens plan för småbarnsfostran. Av planen bör så detaljerat och noggrant som möjligt framgå på vilket sätt man ingriper i mobbning samt på vilket sätt man förebygger mobbning på daghemmet. I de gruppsspecifika planerna tas varje barn i gruppen samt gruppdynamiken i beaktande.

Planen kan innehålla följande punkter:

1. Den gemensamma syn personalen har på mobbning och de gemensamma mål man har för att förebygga den på daghemmet.
2. Metoder för att förebygga mobbning
3. Metoder för att ingripa i mobbning
4. Utvärdering och information om planen (för ny personal, föräldrar, samarbetspartner)
5. En plan utformad för en enskild grupp

Daghemmets plan för förebyggande av och ingripande i mobbning

Läsår: _____ - _____

Datum: _____

Nedtecknat av: _____

Ruta 1: Vad är mobbning? Daghemmets gemensamma syn på mobbning

Ruta 2: Metoder för att förebygga mobbning (hur gör vi på vårt daghem för att förebygga mobbning?)



Ruta 3: Metoder för att ingripa i mobbning (när, hur och i vilka situationer ingriper vi i på vårt daghem?)

Ruta 4: Utvärdering och information om planen



1. Den gemensamma syn personalen har på mobbning och de gemensamma mål man har för att förebygga den på daghemmet

I denna punkt antecknas målet med det mobbningsförebyggande arbetet i den egna enheten samt daghemmets syn på vad mobbning är. För att definiera målet krävs en gemensam värdediskussion på daghemmet. Det är viktigt att hela personalen deltar.

Exempel: Med mobbning avses förtryck, utfrysning eller orättvis behandling, som leder till att den mobbade känner sig försvarslös. Alla vuxna på daghemmet förhåller sig allvarligt till mobbning.

2. Metoder för att förebygga mobbning

I denna punkt antecknas daghemmets egna förebyggande metoder och åtgärder mot mobbning. Man kan välja specifika tyngdpunkter och ändra dem vid behov.

De förebyggande åtgärderna kan till exempel indelas enligt hur

- den vuxna agerar tillsammans med ett enskilt barn
- den vuxna agerar i en barngrupp
- den vuxna agerar i arbetsgemenskapen

Exempel:

- *Vi använder oss av drama där de vuxna uppför en påhittad mobbningsituation. Vi har olika roller och lite rekvisita och därefter diskuterar vi med barnen om vad som hände och om allt gick rätt till.*
- *Om barnet betar sig illa tar vi barnet i famnen. Vi håller annars också barnen mycket i famnen.*

3. Metoder för att ingripa i mobbning

Här antecknas hur man ingriper i akuta mobbningsituationer. Här kan man även beskriva hur man ingriper i konflikter och gräl, och hur man förebygger att grälen med tiden utvecklas till mobbning.

Exempel: Mobbningssituationen reds först av allt ut tillsammans med det utsatta barnet. Den vuxna förhåller sig empatiskt till situationen: Det var ledsamt att höra vad som hänt dig, kan du berätta för mig om det? Man diskuterar även med mobbaren, ju yngre barnet är desto kortare meningar använder man. Om mobbingen upprepas diskuterar man även med föräldrarna.

4. Utvärdering och information om planen

I denna ruta antecknas hur hela daghemmets plan och arbete för att motarbeta mobbning utvärderas, vem som utvärderar och när utvärderingen sker. Det är också viktigt att komma överens om hur dokumenteringen av mobbningsituationer går till. I denna punkt antecknas även hur man informerar om planen samt om inskolningen av nya anställda.

Exempel: Planen går årligen igenom under startkvällen. Grupperna gör upp sina grupp-specifika planer efter grupperna bestämts i september–oktober. Teamen håller ett kvällsmöte två gånger under en verksamhetsperiod. Då granskas planen och går igenom. Dessutom diskuteras mobbning och planen under teammötena.

5. Grupp-specifik plan

När man gör upp den grupp-specifika planen tar man i beaktande såväl hela barngruppens som barnens individuella egenskaper. I den grupp-specifika planen antecknar man de konkreta förebyggande åtgärderna samt metoderna för ingripandet, som fungerar bäst just i den gruppen och med de barnen.

Ruta 1: Förebyggande av mobbning

Ruta 2: Ingripande i mobbning



BILAGA 2: Solbackens daghems handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbning

1. Varför behövs en handlingsplan mot mobbning?

Lagen om grundläggande utbildning (628/1998, 29 §) förutsätter att skolorna utarbetar en plan för att förebygga mobbning och ingripa i mobbningsituationer. Förskoleundervisningen omfattas av lagen om grundläggande utbildning och därför bör det också finnas en plan för daghemmet.

I Korsholms kommuns plan för småbarnsfostran kapitel 2.4 poängteras att grunden för all småbarnsfostran är barnens välmående och deras rättigheter.

I handboken för säkerhetsplanering i dagvården (2008) omnämns mobbning av barn i bilaga 8, "Krisplan för störningssituationer".

2. Vad är mobbning?

Mobbning är när ett barn upprepade gånger blir utsatt för negativa handlingar från ett eller flera barn. Mobbning kan göra att barnet känner sig underlägset, utsatt, mindervärdigt, utfryst o.s.v.

Mobbning kan ske:

Verbalt:

- Barnen säger fula ord eller elaka saker, retas, sprider rykten, viskar o.s.v.

Fysiskt:

- Barnen biter, drar i håret, river, slår, sparkar, spottar, grimaserar, visar med kroppsspråket o.s.v.

Psykiskt:

- Barnen härmar, nedvärderar, utesluter någon ur leken o.s.v.

Enstaka handlingar är inte mobbning men kan leda till att barnet känner sig hotat. Det är viktigt att personalen tar det på allvar.

3. Hur förebygger vi mobbning?

De vuxna bör vara lyhörda, observanta och alla i personalen är involverade i det mobbningsförebyggande arbetet. Ingen mobbning tolereras.

Det finns trivselregler som berör alla på dagis, både barn och vuxna.

Personalen

- Personalen skapar en trygg miljö där alla känner sig sedda och hörda.
- Personalen arbetar kontinuerligt med att skapa en positiv vi-anda i gruppen.
- Personalen ges möjlighet till fortbildning.
- Nyanställda informeras om handlingsplanen.

Tillsammans med barnen

Barnens självkänsla stärks genom t.ex.:

- Start och StegVis, socialt och emotionellt lärande via bilder och diskussioner.
- Sagor med teman om vänskap och utanförskap.
- Diskussioner utgående från sagorna.
- Temaveckor om hänsyn och kamratskap.
- Indelning i smågrupper för att stärka vänskapsbanden och upptäcka nya vänner.
- Kontaktskapande lekar för att lära känna varandra på ett djupare plan.
- Barn- och kompismassage samt beröringslekar, för att barn ska lära sig att våga ge och ta emot beröring på ett vänligt sätt.

Tillsammans med föräldrarna

- Föräldrarna informeras på första föräldramötet om trivselreglerna på dagis och om handlingsplanen mot mobbning.
- Föräldrarna får en skriftlig version av handlingsplanen mot mobbning när barnet börjar på dagis.
- Ett förtroendefullt och öppet samarbete med föräldrarna är viktigt. Då kan man lättare diskutera eventuella problem redan i ett tidigt skede

4. Hur upptäcker vi mobbning?

- Genom att personalen är observant och lyhörd kan mobbning upptäckas så fort som möjligt.
- Personalen dokumenterar eventuella incidenter.
- Vi uppmuntrar barnen att våga berätta om någonting händer.
- Med hjälp av barnintervjuer och sociogram som görs höst och vår får vi reda på om mobbning förekommer i barngruppen.

5. Hur hanterar vi mobbning?

- I samlingarna för vi allmänna diskussioner om hur vi bemöter varandra.
- Vi försöker lösa problemen genom att diskutera med alla inblandade enskilt.
- Alla i personalen informeras om vad som har hänt och den berörda avdelningen tar ansvar för att åtgärder vidtas.
- Vi diskuterar genast med berörda föräldrar och dokumenterar det som tas upp. I ett senare skede har vi också uppföljningssamtal med alla inblandade.
- Dagvårdsledaren informeras angående det inträffade.
- Alla dokument förvaras inlåsta i dagvårdsledarens kansli.
- Vi fortsätter att observera och dokumenterar situationen.
- Vi satsar på att stärka självkänslan såväl hos mobbningsoffret som hos mobbaren.
- Vid behov kontaktar vi specialbarntädgårdsläraren, barn- eller familjerådgivningen.
- Personalen har tystnadsplikt.

6. Utvärdering

Handlingsplanen utvärderas och uppdateras varje höst.

Källor:

Korsholms kommun. Plan för småbarnsfostran.

Grunderna för planen för småbarnsfostran. 2005. Helsingfors: Stakes.

Saarsalmi, O. (red.) 2008. Säkerhetsplanering i dagvården. Helsingfors: Stakes och Social- och hälsovårdsministeriet.

Stoor- Grenner M. & Kirves, L. 2010. Mobbar även små barn? Helsingfors: Folkhälsan och Mannerheims Barnskyddsförbund.

Utbildningsstyrelsen, 2000. Grunderna för förskoleundervisningens läroplan.

BILAGA 3: Böle daghems handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbning

Lagen om grundläggande utbildning (628/1998, 29§) förutsätter att skolorna utarbetar en plan för att förebygga mobbning och ingripa i mobbningsituationer. Förskoleundervisningen omfattas av lagen om grundläggande utbildning och därför bör det också finnas en plan i daghemmet om förskoleundervisning bedrivs där.

På daghemmet tillämpar vi kommunens plan för småbarnsfostran kapitel 2.4. Värdegrunden för småbarnsfostran där barn ska få känna sig jämlika och utgångspunkten är att alla barn ska ha en fullvärdig utveckling. Varje barn behandlas jämställt och personligheten ska respekteras. Barnen ges en trygg miljö där de kan leka och fungera mångsidigt. Daghemmet har gemensamma regler för barnen och att regler och gränser är tydliga. Alla betar sig respektfullt mot varandra, personalen lyssnar till föräldrarna och barnen. Barnen ska känna sig välkomna till daghemmet. Barnen och föräldrarna ska kunna lita på personalen och känna att dagvården är trygg. Ärlighet och öppenhet i samspel med daghemspersonalen har en stor betydelse. Personalen har tystnadsplikt.

Vad är mobbning?

Definition:

Mobbning är när ett barn, upprepade gånger och under en viss tid, blir utsatt för negativa handlingar från ett eller flera barn (Olweus).

Barnens egen definition:

Barnen upplever mobbning som att *"man är elak och då är man lite dum, och då slåss man och då måste man be om förlåtelse". "Då någon buffar, slår, biter, sparkar, håller eller tar saker av mig och då måste man gå och säga till tanten och då någon säger fula saker och den andra får dåligt att vara"*

Negativa handlingar kan vara:

Verbala:

- Säger fula och elaka saker som den andra inte tycker om att höra.

Fysiska:

- Dra i håret, bita, spotta, fasttagning, bli fråntagen leksaker och ha sönder andras saker t.ex. legobygge, sandkakor osv.

Psykiska:

- Härma, nervärdera, ignorera

Enstaka handlingar är inte mobbning men kan leda till att ett barn känner sig hotat och därför är det viktigt att också ingripa i enstaka negativa handlingar.

Hur upptäcker vi mobbning:

- Vara lyhörda och medvetna om vad som händer i barngruppen och genom att ingripa genast då något känns fel
- Finnas där barnen finns och vara observanta
- Det är viktigt att personalen har kunskap om vad mobbning är
- Med hjälp av barnintervjuer och sociogram kan mobbning upptäckas

Hur hanterar vi mobbning:

- Ingripa genast då misstanke finns
- I daghemmet finns ett Mobbningsteam, som består av en vuxen per avdelning
- Tillräckligt med information om situationen samlas in före saken utreds, olika parter kan ha olika syn på en och samma händelse
- Vi pratar enskilt med varje barn, vid behov tillsammans
- Personalen samtalar skilt med familjerna
- Personalen dokumenterar situationerna följer upp och observerar, dokumenten sparas i daghemmet bakom låsta dörrar.
- Personalen dokumenterar föräldrasamtal och ber föräldrarna skriva under vid behov. När vi dokumenterar skriver vi upp vad som hänt och var, vilket datum och klockslag, vem kontaktades, och underskrift av den som dokumenterat
- Ha uppföljningssamtal för att se att mobbning har upphört
- Vi söker experthjälp av t.ex. kurator/psykolog som ett stöd för hjälp om inte mobbningen tar slut.

Hur förebygger vi mobbning?

Vårt mål är att skapa en trygg och trevlig miljö där både barn och vuxna har det bra tillsammans. Detta gör vi genom att:

- Arbeta med barnen och göra dem medvetna om konsekvenserna av vad som kan hända då man mobbar någon annan. Vi gör barn medvetna om sitt beteende.
- Lära barnen att känna igen mobbning
- Uppmuntra barnen att komma och berätta åt de vuxna och stöda dem i konflikthantering.
- Dela in barnen i smågrupper och träna på social kompetens
- I ett tidigt skede ingripa i barns gräl och konflikter
- Ha rutiner och tålmodiga vuxna
- Kontinuerligt arbeta för ett hälsosamt arbetsklimat bland vuxna där man pratar och betar sig respektfullt mot varandra
- Ha teman, t.ex. vad är en bra vän?
- Läsa böcker och sagor som behandlar vänskap
- Använda oss av arbetsmaterial som Stegvis och Start

Föräldrasamarbete sker genom att:

- Vi informerar och delar ut handlingsplanen mot mobbning åt föräldrarna på första föräldramötet
- Personalen är öppen och lyhörd mot vad föräldrarna säger. Personalen uppmuntrar föräldrarna att också vara öppna och berätta sitt så att daghemmet på bästa sätt kan hjälpa barnet.
- Personalen är uppriktig och ärlig, berättar om barnets dag åt föräldrarna
- Vi arbetar för att föräldrarna ska känna tillit till att daghemmet har kunskap och redskap att lösa situationen

Personalen:

- Personalen uppdaterar planen med jämna mellanrum och friskar upp sitt minne om vad det står där.
- Personalen får utbildning om vad mobbning är.
- Personalen har möjlighet att gå på utbildnings dagar för att uppdatera sina kunskaper
- Personalen arbetar med de egna relationerna för att skapa en god anda i kollegiet
- Ny personal får information om planen då de börjar, planen finns med i riskpärmerna (en röd pärm i kafferummets hylla) som är tänkt att läsas av all personal.

Bilaga 4: Verksamheten i Kivistö/ Maitorpan päiväkotis (daghemmet i Majtorp) handlingsplan för att förebygga och ingripa i mobbning

Verksamhetsenheten i Kivistö i Vanda/Maitorpan päiväkotis och gruppen Varvikkos handlingsplan för att ingripa i och förebygga mobbning

Verksamhetsperiod 2010–2011

1. Allmänt

- Vid verksamhetsenheten i Kivistö betraktas ingripande i och förebyggande av mobbning som en viktig del av daghemmets fostringsarbete. Vår målsättning är en trygg miljö, där särskild uppmärksamhet fästs vid positiv växelverkan mellan både barn och vuxna.
- Planen för förebyggande av och ingripande i mobbning bör vara en del av daghemmets plan för småbarnsfostran och är förknippad med allt pedagogiskt arbete. Förebyggande av mobbning kan inte vara en separat del av det fostringsarbete som utförs på daghemmet.
- Förebyggandet av mobbning vid vårt daghem grundar sig på fostringssamarbete. Vi strävar efter att hitta en gemensam värdegrund med föräldrarna och förbinda föräldrarna till det mobbningsförebyggande arbetet.
- Vid vårt daghem tillämpas en barnfokuserad approach, där barnet ses som aktören och den vuxna fungerar som barnets stöd och trygghet.
- Utöver daghemmets gemensamma plan gör alla grupper inom verksamhetsenheten i Kivistö upp en gruppsspecifik plan, där dynamiken i varje grupp och barnens individuella behov beaktas.

2. Vår syn på mobbning

- Alla gräl och konflikter är inte mobbning, men de kan bli mobbning om de upprepas och pågår en längre tid. När mobbning definieras är det viktigt att beakta barnets egen erfarenhet av mobbning. Uppmärksamhet fästs också vid barnets förmåga att bedöma situationen. Mobbning kan vara indirekt (utfrysning, att vända ryggen till, att inte prata med barnet, att tala illa om barnet, att störa någon annans kamratrelationer) eller direkt (fysiskt våld, att ha sönder saker).
- När mobbning definieras är det också viktigt att lyssna till barnen och göra dem delaktiga. Det väsentliga är vad barnen berättar om sina erfarenheter. Det styr ingripandet och det förebyggande arbetet. Det är viktigt att lita på barnens moral och ta barnens berättelser och erfarenheter på allvar.

3. Förebyggande verksamhet

- I det mobbningsförebyggande arbetet är det väsentligt att granska de vuxnas attityder. Medvetenhet om det förebyggande arbetets betydelse samt konsekvent verksamhet är viktigt.
- Vid vår verksamhetsenhet hör vi barnets röst och tar den på allvar. Vi diskuterar olika händelser, mobbning och följderna av mobbning med barnen.

- Vid vårt daghem betonar vi positiv växelverkan och bekräftelse av respons samt strävar vi efter att förutse sådana situationer där vi måste ge barnet negativ respons. En vuxen bör kunna vara förutseende, så att barnet inte hamnar i en situation där de egna metoderna inte räcker till. Man bör observera att om ett visst barn upprepade gånger hamnar i svåra situationer, ska en vuxen förutse dessa situationer och ingripa redan tidigare.
- Speciell uppmärksamhet fästs vid att upptäcka mobbning samt vid orsakerna till mobbning, och i synnerhet försöker man upptäcka indirekt mobbning.
- Observation av lek betonas inom hela verksamhetsenheten som en viktig metod för förebyggande av mobbning.
- Den förebyggande verksamheten inleds genom att känna barngruppen väl och gruppera den. Efter grupperingen väljs tyngdpunkterna för det förebyggande arbetet. Vid verksamhetsenheten i Kivistö anser vi att det är viktigt att känna till gruppens sociala karaktär. Då kan man lära barnen sociala färdigheter och interaktionsfärdigheter med beaktande av deras egna förmågor och färdigheter.
- Den vuxnas uppgift är att i vardagliga situationer upptäcka de pedagogiska situationer som är förknippade med förebyggande av mobbning. Vid vårt daghem grundas det mobbningsförebyggande arbetet på arbete i små grupper, som genomförs hela tiden i vardagen. I små grupper har den vuxna möjlighet att observera, delta i och förstå barnens sociala relationer så att det är lättare att ingripa i mobbning.
- Den vuxnas uppgift är att lära barnen att acceptera olika relationer samt att klara av besvikelser. Barnet utmanas att pröva på och upptäcka att det också kan vara roligt att byta lekkamrat.
- Varje team väljer själv de konkreta metoderna och sätten att förebygga mobbning och skriver in dessa i sin egen plan. Före det hålls en gemensam diskussion. Man kan be om och få hjälp av de andra teamen.
- Teamen sammanställer sina egna planer på hösten, och de kompletteras vartefter barnens förmågor ökar. I de teamspecifika planerna införs beskrivningar av interaktions- och sociala situationer, inte bara av mobbningsituationer.

4. Utredning av mobbningsituationer

- Man ingriper genast i mobbningsituationer
- I en mobbningsituation ingriper den vuxna som finns på plats
- Den efterföljande utredningen sker alltid i den egna gruppen med den egna vuxna.
- Ingripande i indirekt mobbning: ingrip direkt, utred och diskutera det som hänt, den vuxna visar exempel och deltar, hjälp till att inkludera barnet i leken.
- Ingripande i direkt mobbning: lugna ner situationen, time out
- De vuxna i den egna gruppen överväger huruvida föräldrarna ska inkluderas i utredningen och när föräldrarna ska informeras om det som hänt
- Följderna ska vara jämlika och rättvisa
- Den vuxna måste veta vad som verkligen hände innan några följder kan tillämpas
- Säkerställ händelsernas verkliga förlopp och bakgrund, så att det inte är fråga om ett missförstående

- Följderna är alltid individuella och är beroende av barnets temperament. Till exempel är en vuxens "missnöjda" blick tillräckligt för ett barn, medan ett annat barn behöver time out. Barnet ska känna att den vuxna och gruppen inte är nöjda och att barnet agerat på fel sätt.
- Förståelse av innebörden av att be om förlåtelse

5. Utvärdering

Planen för förebyggande av och ingripande i mobbning sammanställs i början av verksamhetsperioden tillsammans med daghemmets hela personal. Därefter går den årligen igenom under startkvällen. Sammanställandet av planen är en process, och det viktigaste är att alla förbinder sig till och är medvetna om planen och får en möjlighet att delta i diskussionen.

Grupperna gör upp sina grupp-specifika planer efter grupperingen i september–oktober. Vid verksamhetsenheten i Kivistö håller teamen ett kvällsmöte två gånger under en verksamhetsperiod. Då granskas planen och går igenom. Dessutom diskuteras mobbning och planen under teammötena.

Under diskussionerna om planen för småbarnsfostran går planen igenom med föräldrarna och klarläggs varje barns sociala relationer. Daghemmets mobbningsförebyggande arbete presenteras för föräldrarna under diskussionerna. Föräldrarna ges också möjlighet att berätta och fråga om mobbning, barnets sociala relationer och kvaliteten på växelverkan.

Den gemensamma planen för hela verksamhetsenheten visas för föräldrarna. Planen hängs upp på anslagstavlan.

Nya anställda får också planen i sin introduktionsmapp.

Emotionell vägledning av John Gottman ur start-materialet för pedagoger (Löwenborg & Gislason 2009)

Hur pedagoger och vuxna förhåller sig till barns känslor spelar en avgörande roll då barnen lär sig att hantera sina känslor. Ett användbart förhållningssätt när man empatiskt vill bemöta barnen när de visar känslor är metoden emotionell vägledning av John Gottman. Den emotionella vägledningen består av fem steg:

1. Uppmärksamma barnets känsla (utveckling av känslor)

Exempel:

Pedagogen ser Elsa som står för sig själv på gården. Hon tittar ner i marken och ser sur ut.

2. Låt barnets känsla bli ett tillfälle till närhet och vägledning (utveckling av anknytning)

Exempel:

Pedagogen går fram till Elsa och säger: "Här står du alldeles ensam. Vad är det som hänt?"

3. Lyssna inkännande och bekräfta barnets känslor (utveckling av känslor)

Exempel:

Elsa säger: "Jag vill gunga men Sara gungar hela tiden".

4. Hjälp barnet att sätta ord på sina känslor (utveckling av känslor)

Exempel:

Pedagogen: "Man kan både bli både ledsen och arg om någon gungar hela tiden. Jag ser att du är både arg och ledsen."

5. Om känslan t.ex. var ilska, kan barnet behöva gränssättas. Hjälp barnet att hitta lösningar på problemet (utveckling av samspel och problemlösning)

Exempel:

Elsa: "Jag ska slå henne!"

Pedagogen: "Man kan få lust att slå någon när man är arg, men det får man inte. Jag vet ett bättre sätt ..."

Vad är gruppptheraplay?

Gruppptheraplay är ett förhållningsätt och en samspelsmetod som stöder barnets självkänsla, upplevelse av tillhörighet samt tillit till sig själv och andra med hjälp av vårdande och samarbetsbetonade lekar. Metoden är barnorienterad och passar alla.

Gruppptheraplay har sin grund i den vårdform som i talspråk kallas *individualtheraplay* eller bara *theraplay*. Grundelementen i theraplay är engagemang, struktur, omvårdnad, utmaning samt lekfullhet. Gruppptheraplay utgår från samma grundelement som theraplay, men gruppptheraplay är anpassat för dagisgrupper, skolklasser eller föräldra-barn-grupper. I gruppptheraplay är målsättningen inte att erbjuda vård eller terapi, utan att stöda och förbättra gruppsamhörigheten och de sociala relationerna i en grupp. Theraplay är en vårdform som används inom barnpsykiatri och barnskydd medan gruppptheraplay istället används i förebyggande syfte.

Vi håller ihop, vi tar hand om varandra och vi har roligt ihop är teman under gruppptheraplay-sessionerna. Respektfull fysisk beröring är också viktigt att beakta under sessionerna. Språket är inte viktigt utan fokus ligger på att den vuxna ser barnen här och nu. De flesta vanliga lekar kan göras om så att den passar in i theraplays tankesätt. Huvudsaken är att tävlan inte ingår i lekarna.

Några enkla regler under gruppptheraplay lekarna:

- Vi håller ihop
- Vi tar hand om varandra
- Vi har roligt
- Den vuxna leder

Inom gruppptheraplay är det viktigt att alla får vara med på sina egna villkor och att lekarna anpassas så att alla kan delta, även barn med funktionsnedsättning. Ledaren för gruppen har en viktig roll genom att det ligger på dennes ansvar att alla barn får tillräckligt med tid. Ledaren har ofta en annan vuxen med sig som assistent.

Information om Theraplayföreningens verksamhet finns på www.theraplay.fi.

Källor

- Alsaker, F. D. & Valkanover, S. 2001. Early diagnosis and prevention of victimization in kindergarten. I verket J. Juvonen & S. Graham (red.) Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized. New York. Guilford Press.
- Björk, G. 1999. Mobbing – en fråga om makt? Lund: Studentlitteratur.
- Cacciatore, C. 2008. Kiukkukirja. Aggressio-kasvattajan käsikirja – vauvasta kouluikään. Helsingfors: Väestöliitto.
- Cacciatore, R. 2007. Aggression portaat. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Crick, N., Casas, J.F. & Ku, H. 1999. Relational and physical forms of peer victimization in pre-school. *Developmental Psychology*, 35, 376–385.
- Folkman, M. 1998. Utåtagerande och inåt-vända barn. Det pedagogiska samspelets möjligheter i förskolan. Stockholm: Runa.
- Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiö-nä: yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiu-saamisesta. Jyväskylä: Jyväskylä universi-tet, 2006.
- Harrist, A., Zaia, A., Bates, J., Dodge, K. & Pet-tit, G. 1997. Subtypes of social withdrawal in early childhood. *Child Development* 68.
- Helgesen, M.B. 2006. Mobbing i barneha-gen. En studie av mobbing som strategisk maktutøvelse blant førskolebarn. HIF-Rap-port. Høgskolen i Finnmark.
- Helgesen, M.B. 2010. Relasjonell mobbing blant jenter i barnehagen. HIF-Rapport. Høgskolen i Finnmark.
- Henkel, K. 2006. En jämställd förskola – teo-ri och praktik. Neljäs painos. Falun: Scand-book AB.
- Hermanson, E. 2007. Lapsiperheen oma kirja. Terveys syntymästä kouluikään. Hel-singfors: Duodecim
- Höistad, G. 2005. Mobbing och människo-värde. Om förtryck, utanförskap och vad vi kan göra. 3:e reviderade upplagan. Solna: Ekelunds.
- Johansson, E. 2001. Små barns etik. Stock-holm: Liber.
- Kaskela, M. & Kekkonen, M. 2006. Kasvatu-skumppanuus kannattelee lasta. Opas var-haiskasvatuksen kehittämiseen. Helsing-fors: Stakes.
- Stoor-Grenner, M. & Kirves, L. 2010. Mobbar även små barn? Helsingfors: Folkhälsan & Mannerheims Barnskyddsförbund. Den svenska rapporten kan laddas ner på Folk-hälsans webbplats www.folkhalsan.fi/mobbningsmabarn och den finska på www.mll.fi
- Laine, K. & Neitola, M. (red.) 2002. Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Åbo: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Löfdahl, A. 2007. Kamratkulturer i förskolan – en lek på andras villkor. Stockholm: Liber.
- Löwenborg, L. & Gislason, B. 2009. Start. Livskunskap för de minsta. Hening: Spec-ial-pedagogisk forlag.
- Mäkelä, M. 2009. "Ei saa sotkee toisten leik-kii" – esikouluikäisten lasten käsityksiä säännöistä ja moraalisesta toiminnasta. Helsingfors universitet. Avhandling pro gradu .

- Nordhagen, R., Nielsen, A., Stigum, H. & Köhler, L. 2005. Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study. *Child: Care Health and Development*, 31, 693–701.
- Olweus, D. 1973. *Hackkycklingar och övervittare. Forskning om skolmobbing*. Göteborg: Almqvist & Wiksell.
- Pape, K. 2001. *Social kompetens i förskolan – att bygga broar mellan teori och praktik*. Stockholm: Liber.
- Pikas, A. 1987. *Så bekämpar vi mobbing i skolan*. Uppsala: AMA Dataservice.
- Pepler, D., Craig, W., & Connolly, J. 1997. *Bullying and Victimization: The Problems and Solutions for School-aged Children*. Fact Sheet Prepared for the National Crime Prevention Council of Canada
- Perren, S. 2000. *Kindergarten children involved in bullying: social behavior, peer relationships, and social status*. Doctoral dissertation, Department of Psychology, University of Berne.
- Perren, S. & Alsaker, F. 2006. Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 47.
- Puzallah, M. & Wasserman, A. 1990. *Children's entry behavior*. I verket R. Asher & J. Coie (red.) *Peer rejection in early childhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pörhölä, M. 2008. *Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä – Miten käy kiusaajan ja kiusatun vertaisuhteille?* I verket M. Autio, K. Eräranta & S. Myllyniemi. (red.) *Polarivoituva nuoruus? Nuorten elinolut -vuosikirja 2008*, 94–104. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosaianneuvottelukunta & Stakes.
- Pörhölä, M. 2006. *Turvallisten kehityspolkujen tukeminen oppilaiden vuorovaikutussuhteissa*. Koulukiusaaminen terveystiedon opetuksen haasteena. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen. http://www.edu.fi/lukiokoulutus/terveystieto/koulukiusaaminen_terveystiedon_opetuksen_haasteena
- Saarsalmi, O. 2008. (red.) *Päivähoidon turvallisuussuunnittelu*. Social- och hälsovårdsministeriet och Stakes.
- Salmivalli, C. 1998. *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä*. Helsingfors: Gaudeamus.
- Salmivalli, C. 2003. *Koulukiusaamiseen puuttuminen: kohti tehokkaita toimintamalleja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 2005. *Kaverien kanssa. Vertaisuhteet ja sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Smith, P.K., Pepler, D., & Rigby, K. 2004. (red.) *Bullying in schools: how successful can interventions be?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Diskrimineringslagen, SFS 2008: 567 <http://www.sweden.gov.se/sb/d/11043/a/111986>
- Esioetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2010. Opublicerad källa.
- FN (1989/2010). *FN:s konvention om barnets rättigheter*. <http://www.unicef.fi/helabarnkonventionen>
- Grunderna för planen för småbarnsfostran (2005). Stakes. *Handböcker 56*. Vaajakoski: Gummerus.
- Lagen om grundläggande utbildning 628/1998, 29 §



 **folkhälsan**

MLL MANNERHEIMS
BARNSKYDDSFÖRBUND

ISBN 978-952-5641-38-7